

Олекса Горбач

АРГО УКРАЇНСЬКИХ ВОЯКІВ

Відбитка з «Наукових Записок» Українського Вільного Університету
в Мюнхені, 1963, ч. 7

МЮНХЕН 1963

До надрукування цієї розвідки причинилися, вплативши передплату: Братство «Броди-Лев» в Нью-Йорку (200.- ам. дол.) і Станція Братства 1 УД УНА в Торонті (50.- кан. дол.).

АРГО УКРАЇНСЬКИХ ВОЯКІВ

Дослідів над арготизмами вояків-українців у нас не ведено. Наша популярно-інформативна стаття «Арго («жаргон») українських вояків» (в журналі «Вісті Братства колишніх вояків 1 Укр. дивізії Укр. Національної Армії», чч. 5-6, Мюнхен 1956, і окрема відбитка) мала за ціль допомогти зібрати відповідний матеріал. Це нам вдалося в деякій мірі; у випадку арготизмів вояцтва російської армії з-перед і під час 1-ої світової війни, крім наших записів, покористувалися ми й винотовуваннями з відповідних оповідань В. Винниченка та зі спогадів О. Кобця «Записки полоненого». Таких літературних і мемуарних матеріалів і тут, подібно як при інших групах наших вояцьких арготизмів, напевно знайдеться більше, але через недоступність на чужині того роду публікацій нам не було можливо не те, що переглянути їх, але навіть назвати. За таким арготичним матеріалом слід було б шукати в першу чергу по недоступних нам сьогодні різних гумористичних одноднівках і періодиках. Це головню стосується арготизмів вояцтва австрійської армії, УГА й Дійової армії УНР.

Наші власні нотатки цієї лексики — записи арготизмів, пригадуваних сьогодні з пам'яті, а зачутих (для австрійської армії, УГА та польської армії) від ветеранів у Романові (Бобреччина, обл. Львів) й у Львові між обома світовими війнами, а теж у формі відповідей на наш квестіонарик від живих ще учасників, — не повні. Записи арготизмів з червоної армії це частково наші власні помічення, а здебільша — відповіді комбатантів на еміграції на наш квестіонарик (головню, якщо мова про арготизми, вживані червоноармійцями-українцями по частинах, розташованих на Україні); небагато матеріалу й тут винотовано з белетристики й спогадів. Арготизми, вживані нашими морцями, вповні зачерпнуті з літературних творів. Арготична лексика, вживана серед вояцтва 1 УД УНА (Дивізія «Галичина») зачерпнута і з літературних творів і з наших власних помічень. Подібно на відповідях комбатантів на наш квестіонарик і на нотатках із відповідної мемуаристики полягають наші матеріали про арго вояцтва УПА. Не вдалося нам зібрати даних про таку ж лексику українців у румунській, чехословацькій та угорській арміях.

Чіткої межі поміж арготизмами вояків та інших суспільних груп нема. Своєрідна осмоза існує зокрема поміж арготизмами вояків та

сленгом міської вулиці, а далі — в'язнів, підпільників, злодіїв. Тимто й виникають територіяльні різниці поміж арготизмами вояцтва з Галичини-Буковини та центрально-східніх областей України, спричинені і різними армійськими системами і їхніми територіяльними пов'язаннями (українців австрійської й польської армій з арготизмами польських земель; українців російської й червоної армій з арготизмами російських міст); знову ж і в межах ніби «понадтериторіяльної» червоної армії українці з гарнізонів УРСР вживали й деяких інших арготизмів, ніж напр. такі ж українці гарнізонів Башкірії, — головно з-поза вузько-військової ділянки (напр. мандрю «хліб», ходу́лы «ноги»). Здебільша носіями й популяризаторами арготичної лексики в армії були завжди вишкільники підстаршини й вояки виходці з міських соціальних низів: звідси зрозуміле й проникання вуличних арготизмів у вояцьке арго. В дальшому ж військова служба дуже причинюється до проникання арготизмів у широкі маси населення. Існує теж тісний зв'язок поміж арготизмами вояцтва УПА та тюремно-підпільними західніх областей України*); він впливає не лиш із тісних персональних пов'язань поміж носіями обох арготичних систем, але й з подібних зовнішніх умов дотичних груп мовців.

Як виявляється, окремі наші вояцькі арготизми перетривали аж до найновіших часів (напр. біб «кулі, набої», мама «бунчужний»), хоч особливістю арготизмів є їх коротка живучість: емоційно яскравий арготизм в наслідок частого вживання блідне, стирається, втрачає свою досадну експресивність, а на його місце створюється інший. Тому в арго так багато синонімів для найчастіш уживаних та для пов'язаних із хвилюванням понять (напр. для таких понять і дій, як смерть-кінець, вбити-застрелити, вкрасти, попастися, втекти).

З уваги на невиразні межі поміж арготизмами вояцтва й інших соціальних груп типово-вояцькими арготизмами прийшлося визнати в першу чергу лиш ті, що стосуються вояцького побуту. Хоч і тут не обійдеться без забулвань, бо ж окремі ділянки цього побуту в'яжуться з такими ж ділянками побуту носіїв інших арготичних систем (як напр. назви частин тіла, їжі, тюремного побуту тощо).

Для кращої речової пов'язаності й проглядності арготизмів ми трималися при їх переліку не азбучного порядку, але їх ділянкової приналежності, розподіляючи їх за такими групами: а) назви частин тіла й їх функцій, б) назви військових ступенів, в) назви родів зброї, г) назви національностей, ґ) назви спорядження (уніформа, особиста зброя, спеціальна зброя), д) назви зв'язані з вишколом і бойовою тактикою, е) назви зв'язані з адміністрацією, судівництвом, шпиталем, є) інше. Помітки при окремих арготизмах дозволяють локалізувати їх з часо-територіяльного погляду.

Арготизми з російської армії. Популярні серед вояцтва російської армії сленгові вирази часів 1-ої революції відображені в

*) Про наше тюремно-підпільницьке арго готуємо окрему розвідку.

оповіданнях Вол. Винниченка (Мнімий господін, Боротьба, Честь і ін.*); їх небагато: харя, мордасія, храп «обличчя» (I, 19, 23; II, 286); шкура «підстаршина ціпов'яз» (I, 257), у вуличному арго це «повія»; батько «ротний старшина, сотенний» (I, 24); фараони «днювальні санітарі в військовій божевільні» (II, 280), у вуличному арго це «поліцаї», вираз занесений з бурсацько-семінарського арго, де халдеями й фараонами називано учителів і настоятелів-«мучителів» відповідно до церковних утренніх канонів, де фараон це мучитель ізраїльтян (пісня 1 ірмосу), а халдей — цар-мучитель отроків-юнаків (пісня 7 ірмосу); підтягувати «переслідувати, чіплятися» (I, 238); нагорить «буде біда, лихо» (I, 35); чистая «письмове звільнення з божевільні» (II, 286), еліпеа з якогось первісного «чиста бумажка», себто без поміток; валять ваньку «вдавати божевільного, щоб звільнили від військової служби» (II, 276), де ванька (здрібніле від Іван) в вуличному арго синонім селянина, дурня, простака; харківське ванько «візник, дорожжар»; масалка «дурень, простака» (II, 286), в одеському арго масьбл «дурак; салдат» (з румун. *mazil* «звільнений зі служби боярин; член кавалерійського корпусу, складеного з таких бояр», осман.-араб. *ma'zül* «звільнений, відставний», контаміноване з незасвідченим арготичним маслом як перекладом-калькою німецького арготичного *Butter, Schmiere* «вартовий, стійковий»; росій. арготичне *бутырь „Schutzmann“* як позичення з нім. *Butter* приводить у рецензії на В. Ф. Трахтенберга «Блатная музика», 1908, W. Christiani, JA 1910, 262—69); циганська калька-переклад того виразу дзет «масло» збереглася в сх.-укр. арго зі значенням «увага! небезпека! алярм!» Цей вигук адідеовано згодом до німецького *sechs* «шість» (з чого й львівське тюремне зекс! «увага! небезпека! ключник іде!») і перекладено в сх.-укр. арго на: шестая (одесь.-харків. шухер-шестая! «небезпека!»).

Куди більше таких арготизмів російської армії з напередодні 1-ої світової війни та таки з фронтів (у Сх. Пруссії та в Карпатах) і австро-угорського полону наводить Ол. Кобець-Варавва у спогадах «Записки полоненого» (1. вид. Київ-Харків 1931; 4. вид. Мюнхен 1959, яким користуємося):

новобранець — серий, сєренський, баклажка, нестройова команда; ефрейтор-вишкільник чоти новобранців — дядька; надтерміновий підстаршина — шкура, унтер (як скорочення з унтерофіцер); полковий шпиталь — околлодок, мабуть із росій. околботок «поліційна станиця; околиця»; охоранщик, член охоранки (таємної поліції) — горохове пальто; биття відтягнутої шкіри на животі рубом долоні — банка, вибить банку, — порівняй однозначне тюремне дніпропетр. і одесь. з 1930-их років вибить, одрубать банку або вибить бубну — взяте з картярської термінології, де подібно картою б'ють об стіл, а банк, банка це «зібрані із грошових ставок гроші», бубна ж це «бубенчики, трэф, кройц, хрести», а в багатьох грах бубновий туз — найвища карта; могло заважити при фразі вибить банку теж ставляння баньок на животі хворому на

*) Цитуємо за виданням В. Винниченка: Твори, тт. I-XI, В-во Дзвін, Київ-Відень, 1919.

простуду: після таких баньок теж залишаються синці; військовий капелян — батя (від батюшка «священик, парох»); не поцілити в мішень — пустити (набої) по молоко; гірська гармата — плювалка; набій важкої гармати — чемодан (дослівно «валіза»; порівн. зах.-укр. вояцьке куф'єрок «бомба; гарматень»); підслухова застава перед окопами — секрет; вояк, що сам себе зумисне зрание — самостріл; воші — біла сарана; нічний горщик — генерал; лаяти, клясти — крити (з мови картярів, де крити це «бити картою», і звідси нове сленгове значення «давати відповідь на закиди»); обман, несерйозне говорення — липа (як і сьогоднішнє арготичне липа, липовий «підроблений, фальшивий», виводиться з народної анекдоти про липову паску, що підкрашена виглядала куди гарніше, ніж справжня); налякатися, втекти — здрефити (як і сьогоднішнє сх.-укр. арготичне дрефити «боятися», взяте з моряцького арго, бо морське дрейф, дрейфити «бути гнаним водою, зійти з наміченого курсу», голлянд. *drijf, drijven* «гнати, плисти»); увага! небезпека! — перебор! (переосмислення тюремного арготизму двадцять-два «жандарм», порівн. В. Винниченко «Темна сила», II, 173, який виводиться з газардної картової гри в «двадцять одне» очко, і дезайве двадцять друге очко на витягненій карті, себто «перебор», означає вже програш); горілка — гардиман (арготизм, знаний ще з чернігівських прощацьких, новоропських шаповальських гарда, гардиман та подільських лірницьких гартиха, артиха «горілка», й виник із циганського тх'ардзымол «горілка»).

Декілька арготизмів подає О. Кобець теж із таборів російських полонених на Угорщині:

цурек «чотовий підстаршина австрійської армії» (з німець. *zurück* «назад», бо на фронті, мовляв, вміли лиш відступати; до речі, цурики — про австроугорське військо говорять у М. Черемшини й гуцульські дядьки, опов. «Перші стріли», Твори, Київ 1960, стор. 132); гімельзупа «ріденька юшка для полонених» (з якогось німець. *Himmelsuppe* — ніби від її водяної синяви); золото «людські екскременти (в лятрині)» (порів. сьогоднішнє запорізьке арготичне золот'яр «працівник асенізаційного відділу міста; працівник комунального господарства»); загнати «продати щось із одягу» (і сьогоднішнє сх.-укр. арготичне); здавати «втрачати надію щасливо пережити полон»; навалісь! налітай! «до мене! купуйте, люди!»; нагріти «обманути»; насобачитися «доробитися»; присобачити собі «присвоїти собі» (сх.-укр. сленгізм із якогось білоруського розмовного прысяб'эчыць «присвоїти собі» від прысв'ойаць сяб'э).

Наші власні записи арготизмів українського вояцтва царської армії стосуються частин її південно-західного фронту в 1916-17 рр.; дотичні інформації завдячуємо май. Павлові Сумарокову. Вони підтверджують дані В. Винниченка й О. Кобця. Багато чого тут перетривало донині в арго советської армії та в вуличному (башка, плювательниця, пешка, оселедець-сельодка, крючок, лягавий — вже у значенні «мільціонер», а не «шабля», «пістоль»», «патруля», — марина-маруся, плювачка, підчепить тощо).

а) башка́ «голова», ба́ньки «очі», ню́хало «ніс», мо́рда, плюва́тель-ниця «рот», ха́ря, хра́па «обличчя», ла́пи «руки», ци́ркулі «ноги»; да-ва́ть хро́пакá «спати»,

б) се́рий, се́ренський, бакла́жка «рекрут», дя́дько «ефрейтор вишкіль-ник рекрутів», шку́ра «поверхтерміновий підстаршина професійник», спечений «прапорщик», ро́тна шку́ра «бунчужний», ба́тько «командир роти, полка», гроза́ «генерал», пробі́й «вимогливий підстаршина», сі-ромáшка «резервіст; селюх», п'є́шка «рядовий; піхотинець»;

в) душогу́би «артилерія», задержі́вості «кавалерія», пльотка́р, бреху-не́ць «зв'язіст»;

г) хахо́л «українець», каца́п «росіянин», а́нтик «поляк», кара́ле́т «кав-казець» (від вірмен. імени Карапет — Предтеча), пруса́к «німець», му-зикáнт «румун», хо́дя «китасць», банза́й «японець» (від штурмового кличка японців), больша́кі, шантрапа́ «большевики, червоні» (первісно «наволоч», мабуть, з румун. şandramá «піддашня, буда; нікудишня лю-дина», осман. şandirma «піддашня, буда», контаміноване з шандра́к, шандра́вий, цу́ндрáвий «обірванець, негодяй», румун. şontorog «каліка», угор. csonka «окалічений», аніж із згодного нім. Schand-trog «корито, в якому саджали у воду за кару»);

г) гармо́шки «чоботи» (від зморчок халяви), магази́н «наплечник», че-репа́ха «каска», оселе́дець «шабля», крючо́к «пістоль», ма́ріна «рушни-ця», ши́ло «штик», ду́ра «куля», карто́шка «яйцева грана́та», буті́лка «грана́та з ручкою», цибу́ля «медаля», ма́ксім, го́ркий «становий ку-лемет» (як калямбурне твориво від марки «Максім» до імени й прізви-ща рос. письменника), ба́бушка, ба́ба «важка гармата», чемода́н «набій важкої гармати», плюва́чка «легка гармата», душогу́бка «міномет», шка́па «кінь»;

д) залі́ть під шку́ру «допекти», кри́ть, хресті́ть «кричати на кого», плюва́ть «лаятися», шпі́лька в жо́пу «догана», ляга́ві «патруля в гарні-зоні», дибу́ля «марш», моги́ла «окопи», чо́рна доро́жка «колючі дроти, засіки», нюхачі́ «висунена застава, секрет», підтяга́ть по́яса «йти впе-ред», підбира́ть штáні «відступати», здре́фить «злякатися»;

е) халу́й «джура», ба́тя «військовий духовник», корі́то «польова кух-ня», заправі́ло «кухар», ша́мать «їсти», попліо́ха, каньдо́р «зупа, юш-ка», шрапне́ль «горох», це́гла, кирпи́ч «хліб», підбира́ч «санітар» (бо підбирав ранених), околóдок «шпиталь», живорі́з «лікар, хірург», ком-біна́тор «симулянт», кы́нський лы́кар «ветеринар», ла́зык, ді́зык «де-зертир», злазюва́ти «дзедертирувати», підчепі́ть, ца́пну́ть «заарешту-вати, зловити», сиды́ть на дармові́й ка́ші «сидіти в тюрмі», набі́ть по морда́сам «по лиці», фара́они «поліція», перебо́р! «увага! бережись!», спла́вить, розколóть «застрелити», зарі́ть «похоронити», да́ть дуба́ «по-мерти»;

є) му́мочки, ма́йки, пішохо́ди «воші», дьо́рнуть, цара́пну́ть «вкрасти», загна́ть «продати», нагрі́ть «обманути», францу́з «венерична недуга», бі́ла, сиву́ха «горілка».

Систематичного запису **арго українців вояків з австрійської армії з 19 в.** немає. Окремі вирази зустрічаються лиш принагідно, використані в мемуаристиці чи в літературних творах. Про розташованих в Галичині й Буковині піхотинців австрійської залоги 1846 р. каже польський східно-галицький повістяр Зигмунт Качковський у повісті „Święta Klara“, що їх звано szłaraki (цитуємо за книжкою P. Chmielowski: Z. Kaczowski, Petersburg 1898, стор. 23); наддністрян. шлапакі «сходжені старі черевики, пантофлі». Деякі сленгізми галицького вояцтва використано в комедіях Івана Наумовича «Знімчений Юрко» (пізніше видання: Львів 1922), в мельодрамі Мидловського «Тимко капраль» (Львів-Тернопіль 1928), а теж у гуморесках із вояцького життя, вміщуваних у видаваних Антоном Ганяком у Львові календарях «Приятель жовніра» (інформація дир. Ст. Шаха); на жаль, ці публікації мені не доступні (подібно як і називані С. Шахом у листі до мене: комедія Григ. Гануляка «Пропап бєфєрдерунок» та водевіль Ів. Наумовича з 1880-их рр. «Гриць Мазниця»).

Часів 1-ої світової війни стосується ліста вояцьких сленгізмів, подана нам листовно дир. С. Шахом; тут багато германізмів і польонізмів, в тому й сленгового характеру:

а) лепєта «голова» (з поль. łeb «лоб» і лепетати «незрозуміло говорити»); сльп'як, візіркл'япа «око» (нім. Visierklappe ніби «клапан візіру в давньому шоломі»); промен'ада на в'уши «проділ у волоссі голови» (ніби «корзо для вошей»); коп'іта, г'акси «ноги» (нім. Nachse «колінковий опук задньої ноги у ссавців», аргот. «нога»); шперкл'япа, л'юфа «задниця» (нім. Sperrklappe «затикальний клапан»);

б) цивільб'анда «резервіст; цивіліст» (нім. вояцьке Zivilbande «цивілісти» ніби «цивільна банда»); макогін «рекрут» (від обстриженої коротко, «на макогін» голови); дуп'як, зуп'як «професійний вояк і підстаршина» (ніби такий, що служить лиш за «зупу», харчі; дуп'як це адієація до поль. вульгарного діра «задниця»); айн'єріга «однорічник із середньошкільним освітнім цензусом» (нім. Einjähriger «однорічний», бо мав служити лиш рік); м'ученик, цісарська дит'ина «рядовий» (від натяку на гірку долю і іронія на пропаганду, мовляв цісар це «тато», а вояки це його «діти»); в'анца, пл'юсква «десятник, капрал» (нім. Wanze, поль. pluskwa «блощиця», через традиційну придиркуватість підстаршин, порівняй львів. аргот. пл'юсква «придиркувата людина; зачіпка»); мацьора «бунчужний, сотенний фельдфебель» (поль. maciora «льоха», як кепкування над традиційним у війську фаміліярним називанням сотенного «батьком сотні», а — здебільша несимпатичного — бунчужного «матір'ю, мамою сотні»);

в) лапсердакі «піхота» (зах.-укр. лапсердак «волоцюга, безштанько», первісно, мабуть, із значення «зłodій, стягни — чи украдь-сердак»); пані «кіннота» (через легшу службу й кольоритніше обмундирування порівняно з піхотою); аристократи «артилерія» (через легшу службу й вимагану вищу пересічну інтелігентність вояка-артилериста); когуті

«військова жандармерія» (через когутячі пера на капелюсі, що їх ношено в мирний час); фінанц, теребилюлька «пограничник» (бо в прикордонних місцевостях — Сокальщини, Брідщини — особливо слідковано за пачкарями дешевого тютюну з-за російського кордону); смарвіз «обозник» (зах.-укр. розмовне «нехлюйник», дослівно «той, що підмазує осі коліс у возі»); лапайдух «санітар» (у львівському аргі це «караваняр, погребник»); лопатенцуг «саперна чота» (утворення від укр. лопата й нім. Zug «чота», бо на фронті вживано їх головно копати окопи);

г) рутена, крайн (зах.-укр. «земляк»), русин, Іван «українець»; йонтик «поляк» (з поль. діалектного Jantek від Antek, Antoni — Антін); їцик (жидів. Ісаак), айбай «жид» (жидів. вигук із нім. o Weh! «ой, горе!»); руманешті, туманешті «румун» (румун. românește «по-румунськи», теж адідеоване до зах.-укр. туман, туманіще «дурак»); нѐмтудум «угорець» (угор. nem tudom «не розумію»); пѐпічек, кнѐдлічек «чех» (чесь. Pepík — здрібніле від Josef; чесь. knedlíček «галушечка», розмовне knedlík «нездара, незарадний»); француватий «француз» (адідеація до зах.-укр. «заражений сифілісом, францою»); макаронні «італієць» (італ. massarone «макарон; дурак»); шваб «німець»; анґльик «анґлієць» (поль. Anglik те саме);

г) гóзи, панталю́ни «штани» (нім. Hose те саме; під отаким вояцьким впливом виникло й наддністр. цвільгóзи «штани з саморобного білого полотна», нім. Zivilhose ніби «цивільні штани»); необісра́йка «сорочка» (через короткий подолок військових сорочок порівняно з народними селянськими); комісн́яки, комодш́уги «черевики» (нім. вояцьке Kommiß «військова служба, військо», kommod «вигідний», Schuhe «черевики»); шуфѐца «онуча» (нім. Schuhfetzen «онучка для черевика»); пові́яки «обмотки» (поль. powíjak «повивач для пеленок дитини»); бля́шка «медаля», бронза́к «бронзова медала за хоробрість»; штѐрно, фасо́ля «зірка на ковнірі» (нім. Stern «зірка», зах.-укр. фасоля «квасоля»); я́єшниця «жовта борта на ковнірі»; ѓвер, манлѝхьѐр, костомаха, коро́мисло, лю́шня «рушниця» (нім. Gewehr те саме; Mannlicher винахідник удосконаленої рушниці); осá «куля», сухá слѝвка «куля при розстрілі», плюва́ти «стріляти», стрѝляти Богові в вікна «не попасти в ціль», па́лка «шабля у фельдфебеля піхотинця» (себто «ціпок»), ко́са «шабля кіннотника»; закатру́пити «вбити» (з рідким приростком ка- як у ка-довб); жоло́бити «бомбити»; фѐльдшпа́та, заграба́чка «польова лопатка» (нім. Feldspaten те саме); бро́цак «хлібна сумка» (нім. Brotsack те саме); рѝцак, рѝбзак «наплечник» (нім. Rucksack те саме); ко́льки «колочий дріт»; фѐльдгузі́ця «гавбиця» (нім. Feldhaubitze те саме, з адідеацією до наддністрян.-покутського вульгаризму гузі́ця, вузі́ця «задниця»); дурні́й Іва́н «важка російська гавбиця 220 мм»; ші́фа «корабель» (нім. Schiff те саме);

д) обрѝхту́нок «стройовий вишкіл» (нім. Abrichtung «рекрутський вишкіл»), зиці́рка «муштра» (нім. Exerzieren те саме), зицирува́ти «муштрувати»; стягну́ти копита, вда́рити в копита, ста́ти гапта́х «стати на

струнко» (нім.-австрійська команда *Habt acht!* «Струнко!»); біти в дах, салютирувати «здоровити по-військовому» (дах «козирок», отже «вдаряти пальцями до козирка»; нім. *salutieren* «здоровити по-військовому»); махати, кивати ногами «маршувати»; крипірувати, швицувати «важко бідити» (нім. *krepieren* «здихати», *schwitzen* «пріти»); давати шпайса, брати до гальбпу, досолити, доїхати «допикати, докучити» (нім. *Spreißel* «кілок, колючка; кусок дерева затискати закрутом у петельці відтягнутою горішню губу коневі, щоб спричиненим отак болем усмирити зноровленого»; від іншого значення «колючка; острога» пішло *spreißeln* «гальопувати»); давати шпанги, авсбіндувати «підвішувати за кару із зв'язаними позаду руками, щоб пальці ніг ледве дотикали землі» (нім. *Spange* «пряжка», *ausbinden* «вив'язувати» — в австрійській вояцькій мові з повищим значенням); штрафбунг «карна муштра» (нім. *Strafübung* те саме); шімфувати «лаятися» (нім. *schimpfen* те саме); зафасувати «отримати, бути покараним, побитим» (нім. *fassen* «отримувати») і звідси: не фасувати з кимсь разом камашів «не бути комусь рівня»; уфёрма, офёрма штабова «нездара» (нім. *unförmig* «без форми»); файгель «боягуз» (нім. *Feigling* те саме); штрафмак(а) «дбалий за свій зовнішній вигляд вояк» (нім. *stramm* «стрункий, натягнутий»); заведья, зух «відважний, очайдух» (із: завадяка «скорий до бійки»; поль. *zuch* «очайдух» із *zuchwały*, давнє *zurwały*, від *ufać* «довіряти», давнє *urwać* «надіятися, уповати»); старá вбйна «бувалець, фронтовик»; ретре, абшляг «відбій, вечірня зоря» (нім.-франц. *Retraite* те саме; нім. *Abschlag* «відбій» особливо при закінченні маневрів); манэбра (множ.), вивчаси «маневри» (поль. *wyuczasy* «відпочинок»); форикувати, шукати шпарги «наступати» (нім. *vortücken* «просуватися вперед»; львів. арготичне шпарга «зачіпка», може із шпартгал(ка) «записочка», латин. *sparganum* «звій»); рікцуг, давái назáд «відступ» (нім. *Rückzug* те саме); цофатися, шлосувати копита «тікати» (зах.-укр. цофатися, півд.-німець. *zaufen* «йти назад»; зах.-укр. вояцьке дошлосувати «стати в лаву, долучити, дійти» з нім. *anschließen* «долучити»); айнцигувати «йти твердою вояцькою ходою» (з нім. вишкільного відчислювання «на темпо» першого маршового кроку *Eins!* «раз!»);

е) кивайнога «посильний» (поль. вояцьке *kiwajnoga* те саме); пўцер, пўцфлек, файфендékель «джура» (нім. *Putzer* «чистій», *putzen* «чистити», *Fleck* «пляма»; *Pfeifendeckel* «вічко люльки» — від подавання лакеєм панові люльки); ваха «варта» (нім. *Wache* те саме), вахцїмбра «вартівня» (нім. *Wachzimmer* те саме); шміра́к «кухар» (зах.-укр. шмір «коломазь» з нім. *Schmiere* «мазь»), гўляшканона «польова кухня» (нім. вояць. *Gulaschkanone* те саме, ніби «гармата для гуляшу»), мена́жа «їжа» (нім.-франц. *Menage* те саме), мена́жка «їдунка, казанок»; фрігати, менажувати «їсти» (львів. аргот. фрігати «їсти» з франц. *fricasser* «схаласувати, швидко з'їсти; проїсти»); комісьня́к «хліб» (нім. *Kommißbrot* «військовий хліб, бохонець цеглинкової форми»); сухарки «сухий харч»; цюпа́к «каша» (мабуть, від розговорного цюпати «бити, опихати», отже йдеться про первісне «опихані круни, пшоно»); польський

риж «логаза, крупи з ячменю»; гіберувáтися «належатися» (нім. es gebührt sich «належитися»); фурдигáрня «тюрма» (з франц. corps de garde «вартівня»); організувати «красти»; шпіцель «донощик» (нім. Spitzel те саме); післáти на гімелькомáндо «розстріляти» (нім. вояць. Himmelkommando «розстріл, кара смерти», дослівно «небесне відрядження»); заваліти кіти «померти, згинути» (з поль. ловець. мови, де кіта «китиця» це первісно «лисячий хвіст»); дáти лопáтою по срáці «поховати»; рици́нус «військовий лікар» (бо на всякі недомогання приписував з-часта рицину, щоб відстрашити симулянтів); марóд «хворий» (нім. marode «хворий»), марóдцімбра «стаціонар» (нім. Marodenzimmer те саме); лáзар «шпиталь» (нім. Lazarett «військовий шпиталь», італ. lazaretto); милосéрдна, поцешіцéлька «медсестра» (із: сестра милосердя й поль. roszycielka «потішувачка»); маркирувати «симулювати хворобу; тікати від роботи» (нім. markieren «маркувати, символізувати» себто «вдавати (недугу)»), маркира́нт «симулянт; легкун»; штудірувати «хитрувати» (нім. studieren «студіювати, вивчати щось»);

є) кьімати «спати» (давнє лірницьке і львів. арготичне із новогрець. кімóте «лежу, сплю»); кьіми, маржіна, худібка «воші» (львів. аргот. кіми з нім. аргот. Kinnen,*) жидів. kinnim «воші»; гуцуль. маржина «худібка» з угор. marha «товар»); саранчá «блохи»; водіця «горілка» (зах.-укр. «свячена вода»); хьірний «п'яний», хьирити «п'яничити» (з нім. аргот. і жидів. schickern «пити», з пропуском ші- як ніби якогось за-секречувального приростка); чіхране «бійка»; кля́вий «добрий, як слід» (з львів. арготичного кля́вий «добрий», що остаточно виводиться, мабуть, із новогрець. kalá «добре»); вірихтувати «обманути» (мабуть, із abrichten «вишколити»); підштифтувати «під'юдити» (нім. anstiften те саме); гóлька, ма́мка «дівчина» (з чесь. holka те саме; мамка «нянька», бо йшлося звичайно про дівчат-служниць, що няньчили дітей); римóнда «дівчина або жінка легких обичаїв» (нім.-франц. Remonte «молодий, ще не в'їжджений верхівець»); патронта́ші «жіночі груди»; е́кстра-вуршт «людина з претенсіями» (нім. розмовне Extrawurst те саме, дослівно «спеціальна ковбаса»); кри́сколэ́га «ровесник, товариш» (нім. Kriegskollege «товариш з війни»).

Около 250 (переважно термінологічних) германізмів у мові галицьких та буковинських вояків називає у своїй праці про німецькі позичення в укр. мові Р. Смаль-Стоцький (Die germanisch-deutschen Kulturinflüsse im Spiegel der ukrainischen Sprache, Ляйпціг 1942, стор. 203-10); вояцьких сленгізмів там однак мало. Зрідка трапляються вони в оповіданнях Ю. Федьковича, Ст. Ковалева (Добрий заробок, Дезертир) та О. Маковея (Оферма).

Варт згадати ще декілька арготизмів, що стосуються війська, із передрукованого К. Студинським («Зоря», Львів 1894, ч. 18, стор. 425) рукописного словничка «босанської гвари» львівських злодіїв, зладже-

*) Німецькі арготизми цитуємо за S. A. Wolf: Wörterbuch des Rotwelschen, Deutsche Gaunersprache, Mannheim 1956.

ного Генриком Фельштинським: szulanka «одвах», szulan «жовнір» (з нім. arpo, де Schule «тюрма, поліційна тюрма»), chatramka «патруля, ревізія» (теперішнє хатр'анка «ревізія», хатрак «поліційний агент» із чесь. arpot. chybrák те саме, а це з chytrák «хитрунець»), brzdękacz «поручник піхоти» (мабуть, від ношеної шаблі), zwierzcnowy «поручник кінноти» (ніби «вершник»), czajka, rajak «поліцист», chmuga «поліційний ревізор». Подібні львівські злодійські арготизми зустрічаємо пізніш у словничку місцевого поліційного урядника (Ant. Kurka: Słownik mowy złodziejskiej, Львів 1896, 1899, 1907): jancio, mente «вояк» (від імени Jan; від угор. mente «під плаща»); kogut «поліцист» (від пір'я за капелюхом), rajak, księzyc «військовий жандарм» (від завішеної на грудях бляхи в формі півмісяця), rukawka «пістоль», bułka «зірка на ковнірі уніформи», bośnia «шпиталь». Децjo з того повторяється згодом у зах.-укр. вояцькому арго.

Українська Галицька Армія (УГА) перейняла сленгізми українців з австрійської армії. З нових утворень слід згадати ще дальшу нову назву для поляків-вояків: ягельбони, магельбони (мабуть, через відклик польської сторони, головно пілсудчиків, в своїй політичній програмі до ідеї спільної польсько-білорусько-литовської держави Ягайловичів-Jagiellonów; ягельонами зовуть селяни-українці поляків у львівських Бригідках ще 1940 р., порівн. Ів. Шкварко: Проклинаю! З щоденника укр. політв'язня, Мюнхен 1953, стор. 61). Жидів-вояків УГА називано ще ерихони (ніби натякаючи на біблійне оповідання про здобуття Єрихону, Книга Ісуса Навина, 6).

Наші дані про вояцьке арго українців червоної армії завдячуємо відповідям, зібраним на наш квестіонар Андр. Микулином, (арготизми київського (К), вінницького (В), севастопільського (С), рибінського (Р) гарнізонів між війнами та фронтових частин на Україні 1941-44 рр. (Ф) та відповідям д-ра Вол. Стефаніка (Київська округа 1929-32 (Ко); частину арготизмів зібрано нами серед українців по гарнізонах Башкірії 1940-41 рр. (Б), то записано від українців із гарнізонів північного Криму й Запоріжчини 1940-41 рр. (З)). Багато тут хіба рідких, ситуаційних творив, що мабуть, уже зникли. Є однак немало, що перетривало з давнішого. Багато тут перенесеного з вуличного й тюремного арго.

а) голова — башка́ (тюрк. baş «голова»). (З, Ф, Б) кумпол (Ко, З), казанок (З), макітра (З), добня, чердак, кебета (мабуть, з осман.-араб. tabiat «природа, натура, характер», румун. tabiet «замилування, звичка», укр. кебета «здібність») (К); очі — гляделки (Ко), хвинарі (З; сх.-укр. фонар «ліхтарня»), фари (З), прожектори (З), вікна, буркали (себто «витрішки»), (К); ніс — ніхальниця (З), капшук (З), сапало (З), клапані, вентилятор (З), сифон (К, З); рот — ротяра, хавка, плювательниця (З), говорільник (З), зевалка (З), заїзд, ворота (К), хавало (Б); зуби — молотаркі, жерновá, кликі, ікли, кабачкі, борона́ (К); вуха — слишки (Ко), слухавкі, телефони, мікрофони, ганчіркі, халяви (К); руки — хватачкі (Ко), халпálки, крила, вєсла, скрáкльї, макарони, гергєки (мабуть, із тюркського: порівн. каракалп. gürek «дерев'яна лопата», осман. kürek

»те саме; весло») (К); пальці — штрикάλки, ковира́лки, патикі́, пру́тики (В), граблѝ (К); ноги — ходу́льи (З), крѣдѣлѝ («обарінки», нім. Kringlel «кружечок; прецель»; тут, мабуть, із розмовного: виробляти крѣдѣлѝ «заточуватися на підшитку») (К), жѣрдѝ, одина́дцятий нѳмер трамва́ю (Р); говорити — залива́ть, забавля́ть, трѣпа́ться, запра́вля́ть ара́па (Ф); йти — пли́вти, хапа́ть кіло́метри, міря́ть зѣмлю (К); тикати — мота́ть ўдочки, рвать ко́хтѝ (Ф), на́реза́ть ві́нта, змотува́ться (З), втеча — драп (Ф, З); спати — да́вити ко́маря́, дрихну́ти (К);

б) рядовий — коби́лка (дослівно «саранча»; в давньому сибірсько-тюремному аргѳ це «сірі арештанти»), п'ѣшка (З; рос. «пішак у шахах»), гудзик, м'єлкотá (рос. «дрібно́та»), тѳлька («анчуга-анчовс, хамса, дрібно-на рибка чорноморська й озівська») (К); професіонал-во́як (підстаршина) — безпросвѣтна́я жи́знь, сельѳдка (З; «оселедець», одеське аргѳт. «мільйонер»), болва́н (Р); підстаршина-сержант — грѣчка (від трикутної відзнаки на ковнірі, яку теж так звали), секі́ль (В, З) (теж назва трикутної відзнаки; порівн. одесь. аргѳт. секі́ль „clitoris“, осман. sigil «бородавка»); сотенний — па́па (Ко); політрук — ѳко, на́ста́вник (Ко); резервіст — маму́ня, спі́дніця, гра́жданьїн (К); однорі́чник — воли́нщик (рос. вольнка «дуда», сленгове вольнитѝ «нарікати»), марно́їд,*) кўхня, готова́льня, ре́йсфе́дер («кресля́рське перо», нім. Reißfeder; натяк на штабну працю цих упривілейованих) (К); лейтенант — куба́р (К), кўбік (З, В) (від квадратових відзнак «кубі» на ковнірі), задрі́га (в одесь. і харк. вуличнім аргѳ це «повія»), пі́лка (мабуть, від пи́лува́ти «надоїдати вговорюванням»), суй-но́с (себто «такий, що скрізь впхає свій ніс, вмішується») (К); капітан — ла́кірова́ні го́леньца́ (рос. лакированные голенища «ляковані халяви» (В), шпа́ла (від назви прямокутної відзнаки «шпали» на ковнірі) (З), не сю́ді не туді́ (через його проміжне становище між середнім і вищим командним складом) (В); полковник — кірпі́чки (рос. кирпичики «цеглинки»; через прямокутні відзнаки на ковнірі), шпа́ли («пороги на залізничному торі», так називано прямокутні відзнаки на ковнірі), ві́нтык (рос. винтик «гвинтик», у сленгу «хлопчак»), сковоро́дка (мабуть, від круглої військової шапки) (В); політкомісар — ромб (В), ромба́ (З) (від ромбової відзнаки на ковнірі); генерал — ворѳна, побѣг за на́мі (натяк на неуспіхи на фронті 1941-42 рр., при чому пере́кручено злобно тодішній пропагандивний слѳган: «Враг будет разбит, победа будет за нами!») (Ф);

в) піхота — пішодрáли, крупá (Ко), се́рая коби́лка, смердю́хі, рибйѳшка, тѳлька, піхота́шка, скотьї́нка для бойні́, ца́риця цвинтарі́в (іронічне пере́кручення відомого вислову про піхоту як «королеву боїв») (Ф); арти́лерія — дурнопліѳі, плюва́кі, гавку́ні, бусѳльщики (від бусолі, потрі́бної для скерування закритої вогневої позиції) (Ф); кавале́рія — хвостокру́ти, хвостопока́жчики, заде́рихвѳсти, пусто́дзвѳни, сметáнники (Ф); зв'язіст — кату́шечник, паву́к (від розсновування телефонних дрѳтѳв із «катушок», цѳвок), бреху́н (мабуть, натяк на передавані підретушовано звідомлення) (Ф); са́пери — грѳбѳвщики, кро́ті, сви́норійщики (Ф);

*) Тут і в дальшому знак наголосу над і замінено півтовстим шрифтом.

летун, авіація — ізвбщик (рос. «ф'якер»), шофёр, грак, ворона, — грак, воронь, драбина (Ф); моряк — кльош (від форми штанив у кльош, франц. *slôche* «дзвін») (С); пограничник — собачка (Ко), стовб, замък (мабуть, із штампової фрази про добре бережений кордон ССРС «граница на замке») (С); енкаведист — синій (від синьої околиці шапок), потіличний снайпер (Б); військова жандармерія — нюхарі, заграділовці (з рос. заградительные отряды), розмэнщики (з арготич. розмінять «розстріляти»), вперьод з заду (Ф);

г) німець — нымчұра (Ко), фрїц (нім. Fritz від Friedrich), прусак, таракан, нїмака, кайзергорох, дубовая башка (Ф); вермахтівець — фрїц, хлящ (від Fleisch «м'ясо»), хлїбак (мабуть, переклад вояць. нім. Brotbeutel, те саме), кмпанянка (мабуть, від зачутого звертання до повій „komm', Panienka!“ принесеного з часу окупації Польщі), верблюд (мабуть, від великих наплечників — порівняно з червоноармійськими) (Ф); есесман — сўкин син (від жартівливого «розшифрування» абрєвіатури SS), гітлерівець, курохвát, їбердурень (перекручення нім. Übermensch «надлюдина»), шварцман (від чорних уніформ, нім. schwarz «чорний», Mann «людина»; теж нім. вояцьке аргó називало есесівців die Schwarzen «чорні») (Ф); румун — румунешту, титулеско (жартівливе утворення з частим румуським прїзвищевим наростком -escu), мамалига («куліш; нездара»), каруца (рум. *sáruța* «віз»), (Ф); угорець — цїган, чардаш, живоглót (рос. «ненажора») (Ф); італієць — італїяшка, мінїйло, торбешник (італїйські вояки на східньому фронті інколи вимінювали за харчі зброю чи спорядження), макаронщик (Ф); поляк — пшішкало, бжи-бжи, пішко-пан, дзынькальщик, матка-боска (від наслідування незвичних польських звукових груп prz, brz — напр. przez, dobrze, — поздоровлення Dzień dobry! та вигуку переляку O Matko Boska!), лях, пілсудчик (ніби «прихильник марш. Пілсудського», спопуляризованого міжвоєнною советською пропагандою) (Ф); чех — швейк (від прїзвища героя гумористичної повісти Я. Гашека „Osudy dobrého vojáka Švejka“, 1921), шарманщик («катеринкар»), дудар (мабуть, задля слави добрих музикантів, що нею втішались чехи й на Україні) (Ф); кавказець — душа лубезний (Ко), чорножопий (вульгарне жопá «задниця»), (Б, Ф), кунак (тюркське *qonaq* «гїсть; друг»), ішак (тюрк. *aşak* «осел»), духанщик (рос.-кавказьке «шинкар, крамар» від осман.-араб. *dükkan* «крамниця»), кахетїнщик (від назви східньо-грузинського племені кахетини) (К); українець — хахол, мазниця (Ко); росїянин — кацап, лапотник (Ко); г) мундир — мішок, роба (одесь. аргот. роба «одяг» із франц. *robe* «сукня»), халамұта (мабуть, перекручене хомұт) (С); відзнаки: гречка, секїль «підстаршинський трикутник на ковнїрі», кубїк «лейтенантський квадрат», шпáла, кырпїч «вищокмандний прямокутник», ромбик, ромба «полїткомїсарський ромб» (Б, З); військові відзначення — бляшкї (Ко), мішурá (рос. «позлітка»), задавачкї, собачий ошїйник (Ф), цяцька, побрякұшка (Р, З), іконостас «багато навішаних нагрудних медаль» (Ф); шинеля — постїль (К), хамұт (скручена в скатку) (К); сорочка — тельняшка (з рос. нательная рубашка «спїдня сорочка»),

мути́ка, базя́вка (з рос. бязь «рід перської бавовняної матерії», осман.-араб. bez «полотно») (К); блюза — футля́р, камзо́л, фрак, мурму́рка (хіба перекручене ярмурка «жидівська шапка?») (К); штани — куці́вки (від кúций «короткий»), бу́фали (може від франц. bouffer «набухнатити матерію»), паруса́ («вітрила»), гальфі́шки (гальфіе «рід райтузів», від прізвища франц. генерала Galifet G.A.A., 1830-1909), кльош (первісно «матрозькі штани», бо з кльошуватою формою штани) (К); чоботи — ходи́лки (Ко), чмо́ці (може перекручене дитяче чобці «чобітки», або якесь звуконаподібне для жв'якання по болоті?), дудочкі́, рипу́хи, ботфо́рди (ботфорти «кавалерійські чоботи», з франц. bottes fortes дослівно «міцні чоботи»), колеса́ (сх.-укр. аргот. «черевики») (В), прохора́ (сх.-укр. аргот. «чоботи») (З); черевики — ка́пці, лапцайдракі́, ла́пты, човгуні́, напівколеса́ (К), колеса́, кальо́са (З); онучі́ — портоя́нки (перекручене портянки), носови́кі, загорта́лки, конве́рти (К, Ф); обмотки — кишкі́, ковба́си, мота́лки, поворо́зки, пере́чіпа́лки (К); пояс — шво́рка, лі́ко, шкы́рка, ле́нта, за́шморг, пря́жка (К); протига́з — намо́рдник (Ко); каска — тари́лка (Ко); хлі́бна сумка — кошельо́к, то́рба, хля́ба́к, са́ква, си́дір (в тюремному й вулич. аргот. «клунок») (К); і́дунка, казанок — кори́то, но́чви, баня́к, жра́тельная посу́дина, бараба́н (К); ні́ж — (кишеневий) — това́риш, поло́ска (від полосну́ти «різнути»), мо́лнья́ (рос. «блискавка»), чірка́лка (від черкнути ножом «різнути»), пе́рб (сх.-укр. вуличне аргот. «ніж») (К); ку́лемет — стока́тка (Ко); стри́ляти — сьі́яти, ши́ти, прошива́ти, коси́ти (Ко); рушниця́ — берда́на (В), ма́руся (З), жо́нка, любо́вниця, ку́рва, свічка́ (сх.-укр. вуличне аргот. «рушниця») (К); штик — го́лка (Ко); пісто́ль — машы́нка, шараба́нка (мабу́ть, сплутання із: шарабан «брчка з лавками», франц. char à bancs, барабан (у нагані) та шарманка «катеринка» — за награною піснею Schar-mante Katharine), брата́шка, плюва́лка (калька з нім. аргот. Spreier, львів. аргот. сллов «револьвер») (С), шпа́лер (З) (сх.-укр. аргот. із нім. аргот. Spreier); грана́та — гру́ша (Ко), я́блучко, ша́рик, гости́нчик (Ф); куля́ — поци́лунок, ши́ло (Ф); танк — коро́бка (Ф); лі́так — пта́шка (Ко), кукуру́дзяник (бо ніби лиш попри поля з кукурудзою ховався перед ворожою авіацією), горобе́ць, кібе́ць, я́струб (мабу́ть, адідеа́ція з рос. истребитель «винищувач») (Ф); гармата́ — плюва́чка (Ко), кашлі́чка, бухика́ло, піч, телеско́п, прости́тутка, а́ня, ма́ша (від пестливих жіночих імен Ганя — Ганна, Маша — Марія) (Ф); гарматний набі́й — го́лка, телегра́ма (Ф); ки́нь — шка́па, алю́ра (З; від аліо́р «хода коня», франц. allure «хода»); си́дло — сири́ця, сракобі́й (Ф); телефо́нний апа́рат — хы́тра скры́нька (К); зу́мер (дзвінок) — чо́ртове кала́тало, кома́р, жужжа́лка, шмель (рос. «джміль») (Ф); прове́дена телефо́нна лі́нія — павути́на, шну́рівка, сі́тка, в'я́тыр (К); звй́ телефонного ка́беля — бублі́к, бу́хта, пе́рстень, бу́нта (нар. «в'язка гонтів») (К); польова́ радіо́станція — бунди́вка, шатро́, ки́бітка (Ф); радіома́шта — кара́ндаш («оливець»), со́сна, шпы́чка, ігла́ (К); наплі́чна радіо́станція — ра́ція (абрєвіа́турна форма) (В, Ф); кора́бель — посу́дина (Ко); ка́зарма — льо́х (Ко); колючи́й дріт — колю́чка (Ко);

д) політзаняття — політнакчка (розмовне накачувати «напомповувати») (Б); рапорт — трепалка, казочка (К); рапортувати — втирати очкі (рос. очки «окуляри»; рос. сленгове «крутити в відповідях»); говорити промову — присиплять, оповідать баўки, теревэны, товкті воду в ступі, рэзати речу (С): марш — пішадралка, праця ходўлям (К); маневри — гралки (Ко), сметана, бабці, картюшка, яйця (В); фронт — м'ясорубка, бойня, ковбасная машінка, весільля, танцьольки, забава (Ф); окопи — норá, могила, розрада, жилплощадь (рос. «житловий простір») (Ф); наступ — гроб, вперіод зарé навстрэчу (іронічний натяк на рос. штампований заклик) (Ф); відступ — драп (Ф) тькчка (Ко), відступати — рэзати вінта, катать гўси (Ф); здоровити по-військовому — козира́ти, прикладати граблі до дашка́, бовкати, дударити, їсти (із фрази: їсти очима «вдивлятися») (К); стати на струнко — ковтну́ти метра, ковтну́ти патика́, ви́правити горба́, подтягну́ть крендельі, гляну́ть барано́м, за́тягти́ язик в за́дницю (К, В);

е) гавптвахта, вартівня — куро́рт (Ко), губа́ (з рос. давнього губа́ «окуруга карного суду, окружний суд») (Б, З); засудити — закатать (Б, З); арештувати — підчепіть (К), заарканити (Ко), попутать (З), посадить на вороніх — (натяк на чорного ворона «крите поліційне авто») (Б); суддя — мїлостивець, отец наставник, ключар від раю (Ф); доносити — стўкати (К, Б), донощик — стукач (К, Б); признатися на слідстві — розколотись (К), заспівати (Ко); понастися — погоріть, засіпаться (К, З, Б); здезертирувати — змігтися (Ко); зловити — зацапати (Ко); розстріляти — розміняти, одправить у штаб Духо́ньїна (К), одправить у земвіддїл (себто у земельний відділ) (Б); розстріл — стéнка (К); тюрма — куро́рт, страховка, домік, буцига́рня (виникле з: фурдига́рня й арготичного буц «поліцист, вояк», позиченого з нім. argo Butz «поліцист», порівн. лірницьке аргот. беца́к «солдат»), кі́ча (загально-укр. арготичне — з циган. кі́са, кі́са «тюрма») (К), бе́лий дом (Б); сидіти в тюрмі — лыкува́тись на куро́рти, бу́ти безробітним, бу́ти в державній опі́ці (К); польова кухня — зеньі́тка (Б, К, З), міноміо́т, резерва, са-мого́нний апарáт, розрада́ (К); кухар — кухр (Ко), перло́вка, гречана каша (від типових страв), зеньі́тчик, противовозду́шна оборона (від назви польової кухні) (К); юшка — брандахлі́ст (Ко), баланда́, похльо́бка (рос. похлѐбка) (К); горох — волбе́ око, шрапне́ль (К); гречана каша — шрапне́ль, гречу́ха (К); пшо́няна каша — пшо́нянка, сѣ́чка (рос. «січка; шрі́т») (К); хлі́б — мандро́ (одесь. аргот., з циган. mandro «хлі́б») (З); їжа — шамо́вка, жратва́, ва́та, харчосма́к (К); їсти — шама́ть (К, З, Б), молоти́, молоті́ти (К), рубати́ (К, З); джура — підльі́пало (Ко); поси́льний — поси́ла́йко, бігу́н, ганя́йло, хорт, го́нчий соба́ка, мота́йко (сх.-укр. мота́тсья «плентатися»); лікар — коно́вал, помі́шник сме́рти (К); хірург — м'я́сник (К); медсестра — я́нгол (Ко), де́вушка, серде́чний пла́стир, жа́лосное се́рце (Ф); шпита́ль — рай (Ко), трупáрня, то́й-світ, бо́жі двє́рі, бра́ма свято́го Пєтра́ (К); померти — врза́ти дуба́, да́ти дуба́ (Ко); здоровий — бичі́ло (Ко); виздоровна сотня — доходи́ловка (від доходитьи «конати») (Ф); рана — венти́лятор,

рўрка, ривчак (Ф); поранити — зробити вентиляцію, продираєть, поцілувати (Ф); каліка — чапля (рос. «чапля»), мотоциклетист (Ф); симулянт — придурка (К), придурок (З), симулювати — придурюватись (К), фелонить (з: франц. arg. filon «безділля»); ветеринар — корб'ячий батько (К); воші — бичкі (Ко);

е) товариш — корешок (від: корінь «дишловий кінь у трійнім запряжі») (Б, Ф); вкрати — злымонить (рос. лимонить «обманювати»; пов'язане однак радше з аргот. лымони «гроші» як контамінацією метатезованого мільйони й франц. la monnaie «монета, дрібні гроші»), свіснуть, сцібрить (циган. te styrdés «вкрати», звідси й укр. аргот. стірити), злямзить (рос. лямзить; лямза, поль. łamzak «босяк», може з нім. аргот. klemsen «красти із скарбонки»), організувать, обработать дело, зварганить (мабуть, адідеоване до варган «дримба, дрімля» перекручене організувати) (К), спертти (Б, З); дівчина — бабўля, тріко, юбка, панталончики (К); познайомитися з дівчиною — знайти шлюху, подцепить бабца (К); домовлятися з дівчиною про зустріч — прийти на зв'язок, запросить на заземление (К); вуличница — шлюха, сівка (харків. вуличне «дрібенький злодій; малий хлопчина», від укр. сивкати — про хрипкий голос гусенят, качат — і, мабуть, від босявка «босячка»), бубенчик (рос. «маленький тамбур; глядіюля»), лярва (поділь.-покут. «повія», лат. larva «маска») (Р).

Декілька арготизмів із фінляндського фронту 1939—40 рр., а далі — з Ростова, вживас Ів. Лобода в повісті «Вони прийшли знову» (Вінніпег, 1953); вони виявляють подекуди сліди свого моряцького походження: бражка «свій гурт» (66) (радше від поль. brach «братець», ніж від брага), шкура, жолоб «поганець» (114), супчик «чолов'яга, пташок» (96), стріляний птах «бувалець, людина з досвідом» (101), блат «купівля по протекції» (65), провалюй, провалювай «йди геть!» (18, 120), прикарманить «накрати» (45), віддати кінці «відійти геть» (112, себто «відплисти, відшвартуватися»). пришвартуватися «влаштуватися, приміститися» (113), посадити на мель «провчити, дати прочухана» (114).

Понад два десятки арготизмів, уживаних полоненими червоноармійцями (в нім. полоні в Донеччині та в північній Німеччині), називас принагідно в спогадах Мик. Сергієнко «У кігтях тиранів» (Мюнхен 1953): шпаня «драбня» (86) (ніби від шпанки «мериноса, сірої еспанської вівці»), барбос «драбуга» (87) (від популярної назви собаки; мабуть, із франц. barbichon «малий пудель»), блатняк «міський злодюга» (85) (з нім. аргот. blatt, platt «певний, приналежний до злодійського світу», може з жидів.-гебрей. polat «втекти», з якого й сх.-укр. аргот. плітутьвають «іти»), кореш «товариш» (85), колгоспник «роботяга» (187), доходяга «смертник, виснажений голодом полонений» (150), ряска «пика» (дослівно «шаплик») (155), політична накачка «агітація» (15), закрутка «саморобна цигарка» (72), чинарик «недокурок» (189) (може з італ. cinere «попіл», бо чинар «п'ятан»), двадцять, сорок «залишений другому докурок цигарки» (150, 147) (як еліптична фраза: «Залиши для

мене 20% цигарки докурити!»), кезя «сир» (72) (нім. Käse те саме), калім, колим «здобутий або випрошений харч» (113, 70) (тюрк. qalın «викуп за молоду»), пікіровка, пікіровщик, пікірувати «здобувати харчі нечесним способом» (153) (мабуть, від пікувального налету бомбовика, франц. ріqueur «колоти»), захабарювати «піддобрювати подарками» (150), угадати кого «відплатити, помститися» (150), поклювать, намилити шию «побити» (184, 222), зробити кому тьомную «побити накинувши жертві на голову мішок» (116), пустити в розхід «застрелити» (79), мазати п'ятки «тікати» (139), валетом укладатися «лягати вдвійку спати голова одного до ніг іншого» (75).

Арготизми вояцтва кубанської кінної армії Будьонного 1920—21 рр. включені в російські нариси одесця Ізаака Бабеля «Конармия» (1923—25, користуємося виданням «Госиздательства», Москва—Ленінград 1926); і тут чимало моряцьких та одеських вуличних арготизмів: пешка «піхота» (102), тереть волюнку «плести небиліці» (148), волюнить «бездільністьчати» (152), нарезать винта «тікати» (122), надуть паруса «йти геть» (159), изкромсать «ударемнити маневр» (126), распатронить «розбити» (140), стукнуть (120), пришить (129), шлѣпнуть (38) «застрелити», фармазонщик «симулянт» (125), липа «брехня» (146), под мухой «п'яний» (135), положить на кого с прибором (129) «не зважати на кого» (із еліптичного рос. вульгаризму «penis cum testiculis»), розводить симпатию «залицятися» (148), брюхатить (12), тараканить (72) «futuere», с начинкой «вагітна» (156).

В аргі наших вояків польської армії між війнами попало багато виразів з вуличного сленгу Львова чи Варшави (головно при назвах на загальні, і не спеціально військові поняття), а теж з мови вояцтва ще австрійської армії. Під час 2-ої світової війни (дивізія «Т. Косцюшко») увійшло сюди й дещо російсько-армійських виразів. Наші записи сперті на наші власні помічення з 1930-их рр. зі Львова, а теж і на принагідні інформації колишніх вояків-українців польської армії з часів 2-ої світової війни. Ми обмежуємося тут лиш до найтипівіших виразів:

а) лепѣта, макытра, макува «голова» (поль. takówka «маківка»); слыпакі, слыпи, слыпки «очі»; фѣрняк «ніс» (хіба контамінація з чеськ. аргот. frgola і nak «ніс», із італ. fragola «суниця» й циган. nakch «ніс»); слухи «вуха»; кляпа, кыбель, хавка «рот»; граба «рука»; граблы «пальці»; кұлы (зах.-укр. «милиці»), копыта, калыки «ноги»; старá паны «задниця»; махати «йти»;

б) гáрбуз, шмірак «вояк»; зупак «професіонал-вояк чи підстаршина»; старій «сотенний»; ма́ма «бунчужний»;

в) за́йонц, шарáчок «піхотинець» (поль. zając, ловецьке szagaczek «заець»); паенч́иняж «зв'язіст» (поль. rajęczyniarz від rajęczyna «павутиння»); шпі́цлы (з нім. Spitzel «агент; донощик»), канáрки (від жовтої околиці в шапці) «військові жандарми»; пұцер, хáлуй (рос. холуй «ла-

киза) «джура»; кáрняк «дисциплінарна сотня»; лопáтенцуг «відділи праці військовообов'язаних у 1930-их рр.»;

г) я́нтек, ф́ранек (поль. Franek від Franciszek «Франциск») «поляк»; кáбан, карáім (перекручене українець), грек (із grekokatolik), гайдама́ка, хáджай (від рос. хозяй! хозяйка! — звертання рос. солдатів до поль. цивільного населення) «українець»; кúдлай (лірниць. аргот. гудла́й, гудзь «жид», мабу́ть, із жидів.-гебр. gudil «велика людина», gadlan «зарозумілець»), кла́пцюх, і́чик «жид»; шваб, шкоп (чесь. аргот. skor із z Корсú «з гір», з Судетів) «німець»; чубáрик «червоноармієць» (за популярною в 1919—21 рр. піснею «Чубарики-чубчики» — «Цвіт-каліну ламала», співану залюбки червоноармійськими відділами); швейк, книдлы́чек «чех»; цїга́н, шті-румунéшти (рум. ştii romîneşte? «чи знаєш по-румунськи?») «румун»; теремтéте (угор. teremtette) басамакúтя (за іншим, вульгарним, угорським прокломом) «угорець»;

г) ла́хи, кльі́фти (львів. аргот. «одяг», з нім. аргот. Kluft те саме, гебрей. qillúph «лушина») «уніформа»; піколéта (львів. аргот. із чесь. аргот. rekle нім. аргот. Böcke) «черевики»; по́ртки, гайдаве́ри (з ганде́вери «саєтові шаравари») «штани»; пірі́г, стúла «пілотка-шапка»; маце-ю́фка «кругла шапка» (поль. maciejówka); сорóка, ворóна «польський гербовий орел на шапці»; бéлька (поль. belka «балка») «срібний пасок підстаршинської відзнаки»; бекéша (угор. bekes «півкожух») «плащ»; сплюв «пістоль»; корóмисло «рушниця». бóбби «набої до пістоля»; слы́пакі «набої для вправ»; розпї́ляч «машинний пістоль»; маші́нка «кулемет»; пúкавка «гармата»; кукурúзьник «літак»; куфéрок «бомба»; пúкати «стріляти»;

д) дава́ти пі́гули, д. по кúлях «докучати гострою муштрою»; швіцува́ти, крипірува́ти «важко бідити»; стягну́ти ко́пита «стати на струнко»; біти в дах «здоровити»; пуцува́ти, опердóлювати, дава́ти опе́р «ляяти, ганити»; пуці́вка, опе́рдо́ль, опе́р «догана»; ба́йзель («бордель» з нім. аргот. Baisel, «коршма», жидів.-гебрей. bajis, bēth «дім») «нелад»; зака́тру́пити, пúкнути, розлúпати «застрелити»; ко́бзати (львів. аргот. з нім. аргот. kobsen, kiebesen «відрубати голову», Kiebes «голова» із Kabis «головка капусти»), гара́тати, магúляти (із маглюва́ти й давнішого лірницького кúлати «бити») «бити»; зóльнути, фа́кнути, шу́рнути, вці́діти, заї́хати з ма́ньки «вдарити»; п'ю́ро, ко́са «ніж»; покере́щувати «порізати» (угор. kereszt «хрест»); вія́ти, рейтерува́ти (франц. se retirer «відтягнутися») «тікати, відступати»; цва́няк «бувалець»; офéрма, оф'я́ра (поль. ofiara «жертва»), бамбу́ла (франц. bamboula «мурин-вояк»), ф́раер (нім. аргот. Freier «жертва злодія»), патáлах, файта́лапа (із румун.-осман. buduleac «простак» і поль. patoreczny «незручний» та bajojar «сплетняр») «недотепа»; в'я́рус (поль. wiarus від swoja wiara «своя братія»), шац-хлопа́ка (адідеоване до нім. Schatz «скарб» аргот. сы́ч, сы́тва, шáтія «братія» від шу́твис, ші́твис «спілка», жидів.-гебр. šutwis, šuttāphuth «товариство») «відважник»; за́раза «несимпатична людина»; ма́ти п'э́тра «боятися» (мабу́ть, з жидів. pītr «масло», нім.

Butter, як калька фрази ма́ти ма́сло на голові «бути замішаним у нечисту аферу; мати нечисту совість»); лахувáтися, дёрти ла́ха «сміятися» (з жидів.-нім. lachn, lachen те саме); лах, пацáліха (тївд.-нім. ratzen «вчинити помилку, вести себе незручно») «сміх, насміх»;

е) дмухачі «оркестр»; па́ка, кошáрняк «домашній арешт» (поль. koszary «казарма»); ко́за (із kloza, що, мабуть, із сер.-латин. clusa, clausa «замкнене місце» від claudere «замикати»), цю́па (поль. із сер.-латин. supra «карцер»), п'ёрдель (аргот. поль. pierdel, чесь. prdel із циган. purdó «торма») «в'язниця»; дзяд (поль. dziad «дід; жебрак»), шпáгат (зумисне перекручення із szpicel, szpieg «шпиг») «поліцист»; дзядóвня «поліційна станиця; поліція»; кьіблюва́ти «сидіти в тюрмі»; лапайдúх «санітар»; заваліти кьіти, пі́ті до бо́зы «померти»; фрї́гати, га́мати «їсти»; коке «хліб»; сьрут «логаза» (поль. śrut «шріт»), гальóпзупка «рідка юшка»; репéта «добавка» (франц. répétez «повторіть; ще раз!»);

є) хьі́рити «п'яничити»; хьі́рний, під га́зом «п'яний»; вхьі́ритися, влю́лятися «впитися»; вúдзя (поль. здрібніле wódzia до wódka «горілка»), га́ра (гуцуль. гара, зга́ра «лихий сорт самогону») «горілка»; сьі́но «тютюн»; дим, шлю́г (з нім. Schluck «лик, ковток») «цигарка»; цю́к (поль. ksiuk «палюх»), бо́мко (поль. бак «жук») «недокурок»; ма́нька, сьі́кса (з жидів.-гербей. šiqse, šiqsāh «нежидівка-дівчина») «дівчина»; римúнда, висьцьі́гúфка (поль. wyścigówka ніби «перегонівка») «повія»; хьі́хляти „casare“ (може з поль. chechłać «різати тупим ножем»).

Нам не вдалося зібрати даних ні про арготизми українців у румунській армії (крім: діста́ти са́тру-ва́тру «за хабар бути звільненим від військової служби», з румун. lăsát la vátră «лишений при вогнищі, вдома», ѓраньі́чёр «пограничник», рум. grănicér), ні з міжвоєнної чехословацької та угорської армій (закарп. пі́ряник «поліцист»).

Арго вояків українців у німецькій армії під час останньої світової війни вирізняється перейнятою цілою низкою висловів із сленгу німецького вояцтва. Деяко з того прищепилося було й у сленгу вояцтва дивізії «Галичина» (1 УД УНА), головно за посередництвом вишкільного персоналу. В мемуаристиці такі вирази зустрічаються в «Спогадах фронтовика» Євст. Загачевського (Мюнхен 1953). Ось найхарактеристичніші:

а) кля́па «рот» (нім. Klarpe); га́кси «ноги»;

б) шпі́с «бунчужний» (нім. Spieß, аргот. «господар, корчмар», з лат. hospes); шма́льшпурльбо́йтнант «старшина для спеціальних завдань у тилу» (нім. Schmalspur «вузькоколіїний тор»); вельтаншавунгса́пóстель «старшина для пропагування нацистської ідеології» (нім. Weltanschauungsapostel дослівно «світоглядовий апостол»);

в) комі́с «військова служба» (нім. Kommiß); кúмпель «рядовик; коле́га» (нім. Kumpele «товариш», із Kumpan те саме); а́рі «артилерія» (нім. Ari,

скорочене з Artillerie); штўкаси «пікувальні бомбовики» теж «мед-сестри черниці» від строю голови (нім. Stuka, множ. Stukas, скорочення із Sturzkampfflugzeug «пікувальний літак»);

г) піфке «німець-прусак» (нім. Piffke); брѳтбойтель «вермахтівець» (нім. Brotbeutel, дослівно «хлібна сумка»); чѳрний «есесман» (від чорної уніформи); гівіс «вояк-ненімець із завербованих советських полонених» (нім. Hiwi, множ. Hiwis, скорочене з Hilfswilliger «охочий допомогти»); ескáр, «чорноуніформований поліцист із охорони німецьких концентраційних таборів на Україні» (мабуть, від нім. скорочення S.K. — Sonderkommando «спеціальна команда», може і в оперті на осман.-араб. asker «вояк», бо йшлося тут часто про відділи і з тюркських народів ССРСР, яких ще звали: мамелюкі з нім. Mameluck, араб. mamlúk «куплений невільник», (назва білих наемників у Єгипті); іван «росіянин, росіяни-червоноармійці» (нім. Iwan, не без опертя на нім. аргот. Jowen «православний, грек, росіянин», з жидів.-гебрей. Jowen «Греція, первісно Йонія; Росія»); амі «американець, -нці» (нім. Ami); тѳмі (англієць, -йці» (нім. Tommi); макарѳнець «італієць»;

г) клямѳти «мундир, одягові речі» (нім. аргот. Klamotten «одяг», з Klabot, Kluft «одяг»); тáрняк «маскувальна блюза» (нім. Tarnjacke те саме); сапѳрки, knobельбѳхери «ношені переважно нім. саперними частинами чоботи з ширшою вгорі халявою» (нім. вояць. Knobelbecher те саме, дослівно «кубок для мішання й викидання на стіл кісток до гри, зроблений звичайно зі шкіри»); шма́йсер «машиновий пістоль» (нім. вояць. Schmeißer те саме, нім. schmeißen «кидати»); ѳфенрор «ціва вистрілювати бронепробійні термічні гранати» (нім. вояць. Ofenrohr, дослівно «димопровідна рура печі»); пáнцерфавст «патрона з бронепробійною термогранатою» (нім. Panzerfaustpatrone, українське ще як: протипанцерний п'ястук); шпріт «бензина» (нім. вояць. Sprit, скорочене з Spiritus, латин. «дух, есенція»); рачб́ум «советська протитанкова гармата» (нім. Ratschbum, звуконаподібне — від вистрілу й розриву); уфавдѳ «советський тактичний бомбовик, уживаний на сх. фронті здебільша вночі» (нім. U. v. D. — Unteroffizier vom Dienst «днювальний підстаршина», що м. ін. будить свою частину); штáльінѳргель «советська реактивна багатоцівкова гармата, катюша» (нім. вояць. Stalinorgel, дослівно «Сталінові органи»);

д) дріль «муштровий вишкіл» (нім. Drill від drillen «крутити»); цáкіг «вимуштрований, по-вояцьки жвавий» (нім. zackig «енергійний, молодецький»); цак-цáк «швиденько» (нім. zack-zack! те саме, звуконаподібне: цик! кламц!); шибувáти вáху «стояти на варті» (нім. вояць. Wasche schieben, те саме; schieben «сунути, пхати»); піко-пѳельѳ «чудово, педантно, чисто» (нім. вояць., з італ. picco «вершок», bello «гарний»); прі-ма «чудовий, -во» (нім. prima «найкраща сорта товару» з латин. «перша»); кап́ут «кінець; зіпсутий; втомлений»; крах «галас, гармідер» (нім. Krach); шіс «страх» (нім. аргот. Schiß те саме, від вульгар. scheißen «сасати»); д́стáти дов́ге цигáро «д́стати догану» (калька з нім. во-

яць. eine lange Zigarre bekommen те same); ф́арккарта «непоціл при рушничному стрілянні» (нім. вояць. Fahrkarte, дослівно «білет», бо непоціл сигналізовано від стрільного щита не цифрою, але двосмужною біло-червоною таблицею);

е) віш «документ» (нім. арґот. Wisch, дослівно «віхоть, ганчірка»); маркетендер «закуплюваний приділ туалетних і тютюнових товарів» (нім. Marketenderwaren, Marketender «обозний крамар», з італ. mercatante «торгівець, крамар»); пінки «гроші» (нім. арґот. Pinke те same, з гебр. pínká «гроші, скарбонка», грець. pínaks «миска»); пуф «військовий дім розпусти» (нім. арґот. Puff «бордель», puffen «ночувати»); айнтопф «густа страва, обід з одного дання» (нім. Eintopf); кітхен «тюрма» (нім. арґот. Kittchen те same, Kitte «дім, приют», долішньо-нім. Kotten, Kate «хижина»); фільцувати «робити ревізію» (нім. арґот. filzen дослівно «ськати, провірювати одяг за вошами»); кріпель «каліка» (нім. Krüppel); дрікебергер «легкун, симулянт» (нім. Drückeberger); піті гопс «згинути, пропасти» (нім. арґот. Hops gehen «бути арештованим»);

е) ѓайны (нім. Heini від Heinrich), тротель (нім. Trottel «слабоумний») «дурак, простак»; радфарер «підлиза» (нім. арґот. Radfahrer, дослівно «роверист»); ма́ти фогля «бути несповна розуму» (нім. einen Vogel haben те same); шпелю́нка «кнайпа» (нім. Spelunke, з лат. spēlunca «печера»); ф́ра́йда «втіха, приємність» (нім. Freude «радість»); шві́пс «підпиток, сп'яніння» (нім. розмовне Schwips «легке сп'яніння»); ќя́па «недокурок» (нім. Kirre «те same; кінчик»); організувати (нім. вояць. organisieren), робити комсі-комса́, цап-цара́п «красти» (нім. вояць., ілюстроване відповідними рухами руки, з франц. comme-сі comme-са «отак», та звуконаподібні zarr! zagarr! «хвать!»).

Поминаємо отут усі термінологічні й численні абрєвіатурні німецькі позичення в мові нашого вояцтва по німецькій стороні (як напр. фляк, пак, емпі, емґе, граве, фавбе, бе-штеле, уштуф, оштуф, кафав, каестеен тощо), бо це не арґотизми.

Арґо вояцтва дивізії «Галичина» (1-ої Укр. дивізії УНА) перейняло низку висловів з давнього австрійського й нового німецького, з польського й таки багато з вуличного сленґу Львова. Тільки небагато червоноармійських арґотизмів тут зустрінемо. В белетристиці використано дивізійницькі арґотизми в повісті Олега Лисяка «За стрілецький звичай» (Мюнхен 1953, около 200 арґотизмів — скорочуємо Л), в повісті Євст. Загачевського «Львівська братія» (Торонто 1962, около 100 арґотизмів — скорочуємо З; у рукописній, 1-ій редакції їх було ок. 180; йдеться тут, як і в попередній книжці, теж про арґо львівської вулиці та українців-вояків на німецькому східньому фронті), у різних спогадах і статтях у мюнхенських «Вістях Братства кол. вояків 1 УД УНА» (зокрема гумореска «Місько Макольондра має балак», ч. 105, березень

1962, стор. 42-43 — скорочуємо М), у лондонському «Сурмачі», у філядельфійській одноднівці «Шафа грає» (березень 1961), у буенос-айреській гумористичній «Мітлі» й її щорічних календарях, у нарисах Ю. Тиса-Крохмалюка «Щоденник національного героя Селепка Лавочки» (Буенос Айрес 1953). Оце найчастіші арготизми:

а) голова — лепета (Л 271, З 114), маківка (Л 148), макітра (Л 16, З 133), розум (Л 166), каляпітра (М); обличчя — ма́зак, ці́фербля́т; очі — сьлі́пакі; глядіти — цілювати (184; поль. *celować* «ціляти»); волосся — п'ю́рка, бадильки; ніс — ферняк (З 114); рот — брама (Л 17), дзьоб (З 168), хавка (Л 141); горлянка — гді́рка (поль. *gderka* «дорікати», наддністр. *гдірати*); рука — граба (Л 299, З 117); нога — копито (Л 148), гі́ра (Л 147, циган. *gerá, gerój* «нога»), кривуля (М); кров — ю́ха; йти, піти — гу́ляти (З 167), фалува́ти (Л 51, З 116; поль. аргот. *falować* мабуть, калька нім. аргот. *stromen, strömen* «ходити»), тьо́пати (Л 206), ма́хати (згори) (Л 153, 176; З 113), бити копитами (Л 148), по-кна́яти (Л 16; лірницьке аргот. *пна́ти* «йти», з гебрей. *pānāh* «обернутися, відійти»), поката́ти (Л 96), при-ді́бати («прийти» З 168), мі́гати (М, з угор. *meguem* «йду»), поштайгува́ти (нім. аргот. *steigen* «мандрувати»); спати — кы́мати, вдарити в кімо́но (Л 147), засиха́ти;

б) до-шлюсува́ти «дійти до війська» (З 171; нім. *anschließen* «долучити»); рядовик — ши́ца (нім. *Schütze* «стрілець»), селі́пко, селі́п, рубані́к, фе́дьо (З 188); вояк-професіонал — зу́пак (Л 239); сотенний — старі́й (З 135); бунчужний — шпі́с (З 172); курінний — та́то (Л 175); пістолі́т — «старшина-випускник останнього старшинського курсу 1 УД» (Л 253); товариш — камра́т (Л 95), кумпелі́ (Л 196), кумпан (Л 313); чолов'я́га — хлоп, фра́ер (Л 301), ва́р'ят (Л 274); товариство — ге́бра (Л 17; нім. аргот. *Chaber* з жидів.-гебр. *habher* «товариш», *hebrāh* «товариство, спілка»), гра́нда (Л 148; нім. аргот. *grandig* «великий», франц. *grand*), па́ка (Л 58; нім. *Pack* «гурт»), фера́йна (З 114; нім. *Verein* «об'єднання»), в'я́ра (З 133; поль. *wiara*), ку́па (З 195), сьі́тва, сьі́ч; сві́й — бля́т (Л 66); простаки — селі́пня, селі́пи (Л 51; від імен Селевк, Селевкій, адідеованих до: висолопити язика); новик — цу́ваке (Л 253; нім. аргот. *Zuwachs* «свіжий співв'язень»);

в) дивізія «Галичина» — моги́ла (Л 242); піоні́ри — моги́льники (З 180); санітар — лапайдух (Л 134); військова жандармерія — бляха́рня; вояк дисциплінарної частини — штра́фняк (З 172; нім. *Straf-Kompanie* «дисциплінарна сотня»);

г) українець — гайдама́ка (Л 117), ка́бан (Л 169), ру́сиз, руте́на; поляк — а́нтек (Л 195), обива́тель (З 160; поль. *obywatel* «громадянин»); росіянин, большевик — ва́нька (Л 181; здрібніле від Іван), ру́ський (Л 16), чуба́рик (Л 105), чуба́р (Л 273), бур (Л 198; із гбур, поль. *gbur* «грубіян», сер.-горіш.-нім. *gebûr* «мужик; простак»), визволі́тель (З 20), іва́н (З 113); вермахтівець — бротб́йтель (Л 122); німець — шва́б, нымо́та (З 115); американець — ковбо́й (Л 310; англ. *cowboy*); жид — ку́длай, кла́пцюх, ці́бух (дослівно «стрілка цибулі»);

г) одяг — барахло (Л 39), манéлі (Л 220, З 160; контамінація з: манáтки «одягові речі», італ. manata «жменя, в'язка», та maniglia «бранзолетка»); тáрняк «блюза (маскувальна)» (З 181); черевики — шкράби, папúчі (осман. рариџ «черевик», зах.-укр. папúчі «кожухові туфлі»), шлапаки́ (М), піколéта; рушниця — пúкавка (Л 299), корбмесло (З 116); пістоль — машина (Л 312), сплúва (Л 313); машиновий пістоль — шпичка (Л 142), фінка (советський м. п.) (З 124); ручний кулемет — машинка, машина (З 135, 187); куля — сливка (Л 298), биб (до пістоля) (З 32); ніж — мáйхер (Л 153; лірницьке махлiч, з новогрець. i mácheга «ніж»); гарматний набій — куфéрок (З 183; зах.-укр. «валiзка»); «панцерфавст-патрона» — кукуруза (Л 298), макогiн (З 196); протитанкова гармата — горпина (Л 273), пукавка (З 177); бензина — шпрiт (Л 293); сальва катюшi — комплет (З 181);

д) допекти при вишкóлі — давати в крижі, по крижах (Л 72, 223), в кість (Л 257), в кістку (З 172), по кулях (Л 167), бобу (Л 72), шпрайса (Л 184), пігулу (Л 184); зганити — дати пильник (Л 180), зрубати (Л 166), дістати чорної кави (Л 78); бiда — бiдóся (Л 211); бiдити — крипiрувати (З 133), кавéнчити (З 178; поль. kawęczyć «хворіти довго; стегнати», звуконаподiбне); гонити — брати до гальопу (Л 269); кричати на кого — вiсипатися (Л 164), пiдскакувати (Л 220); причепитися — прип'єшпитися (М; поль. pięrgz «перець», pięrgzycь «перчити»); протекція — фóри (З 55; з нiм.-поль. fortytować, надднiстр. форигувати «фаворизувати», нiм. vorreiten «iхати попереду в запрязи»); бути побитим — дістати в шкіру (Л 253), д. магель; вдарити, бити (теж: стрільна) — помацати (Л 274), пáрнути (Л 150), вцiдити (З 186), врiзати (З 181), гарáтнути, магúляти (З 170); стрiляти, вистрiляти — крбпити (Л 143), рiзати (Л 147), сипнути (З 154), валiти (Л 133), вiпороти (Л 372), вiкалатати (Л 79); бiй — гаратанiна (Л 169), кампа (З 160; аргот. «бiйка», нiм. Kampf «боротьба»), хрiя (З 172; з давньої студентської мови, де хрiя «короткий реторичний трактат» із грець. chreia «вжиття; спiр, сутичка; бiда»); трудне положення — рúмба (Л 68; еспан. rumba, назва танцю з Куби); стежити — шпанувати (львів. із нiм. аргот. spannen te same), кiкувати (з пiвн.-нiм. kieken, лiтер. gucken «глядiти»); знак — цинк (нiм. аргот. Zinken «печатка; iм'я; знак»), вiнк (нiм. Wink «кивок»); замаскуватися — заблягуватися (Л 16); ви-кидати — кóбзати, вiкобзати (Л 313, 299); йти, iхати — гúляти (Л 16), валiяти (Л 141), катати (Л 140), гiбати («геть iти»); дуги (Л 199, швидко iхати); геть! — куш! (З 169; надднiстр. вигук проганяти коня; первiсно франц. couche! «лягай!» вигук ловецькому собацi); зачепити — загáчити (Л); тiкати — вiяти (Л 297), навáлювати (Л 199), брiкати (Л 175), драловати (З 66; з укр. вдирати, дерти й нiм. аргот. trollen «йти»), навiвати //виривати// сп'єшшувати в пiдскóках (Л 153, 198, 122), дати драпакá (Л 272); промова — бáлак (Л 206); говорити — балькати (З 160); замовкнути — заткáтися (Л 76); оповiдати небилiцi — бúяти, забивати бáки (себто «очi»), байглювати, засувати бáель //бáер (Л 266), байрувати (черновець. барувáтк), (мабуть, від баяти й угор. el-bájolni

«чарувати, заворожувати», порівн. львів. заклинати в цапа «дурити»), заливати (Л 96), з. голодні кавалки, крутити гітару (Л 51), смалити кумету (Л 167; перекручення з: комедію)*), набивати в бутельку; сидіти бездільно — бити калябраки (Л 313; мабуть, від назви газардної картової гри, нім. берлін. Klaberjass, Klabrias, словаць. і чесь. kaláber); во-як-молодець — штрамака (Л 70), фацага, кавал хлопа (Л 188), хлопень як шустка (Л 211; поль. szóstka «шістка», рід монети); добрий — клявий (З 114), моробий (З 117; може від мур, поль. mурowy, порівн. хлоп як мур, львів. мурований «певний»); вести себе гідно — тримати фасон (Л 34); все в порядку — шафа грає (Л 60; мабуть, від популярної по кнайпах музикової скриньки-автомату, куди кидано гроші й вона гра-ла); нездара — дід (185), жблоб (Л 232), жлбб(ак) (З 117), ціп (Л 271), фей (З 160; мабуть, перекручений вульгаризм «penis», ачи угор. fej «голова»), фуяра (М; поль. fujara «сопілка; нездара» почерез карпат. укр. флюяра, з рум. floeră «сопілка»), файталáпа, офérма, оф'яра, фрáер (Л 78), битий флáками (Л 271); бути несповна розуму — мати кúку на мúню (Л 104; кукку «зозуля» в дитячій мові, тут — синонім пташки, порівн. львів. мати пташка в голові, нім. einen Vogel haben «бути несповна розуму»; поль. mupia «дурак»); вдавати дурного — гра-ти мармульіка (перекручене: мамелюка), г. мóтя (мабуть, від львів. аргот. мóтьо «спільник», франц. moitié «половина»);

е) квартира — хавіра (З 112; з нім. аргот. Kawure «сховок», гебрей. qbhugāh «похорон»), ха́та (підпільна квартира) (Л 19); кімната в казармі, ба-раку — штúба (З 171; нім. Stube); ліжка — бамбéтель (З 62; зах.-укр. «рід селянського розсувного ліжка», з нім. Bank «лавка» і якогось Bett-lein «ліжечко»); кльозет — е́дзьо (з якогось дитячого ецьо; е-е, а-а «са-саге»); адідеоване до пестливого Едзьо, Едвард); зрада — всі́па (Л 18); невдача — пшик (Л 19; звуконаподібне для шипіння гарячого заліза в воді); документ — білкó, бя́лко (Л 196; поль. białko); фальшивий доку-мент — лі́па; зловити — накрíти; агент — ка́пусь (З 170; львів. аргот. за-капувати «заденунціювати», з нім. аргот. karren «зрадити»); полі-цист — мéнтач (Л 166); поліція — ментóвня (Л 166), глі́на (Л 166); мі-ліціонер — гра́нат (З 66), гранатóвий (від темносинього мундиру); ареш-тувати — накрíти (Л 19), посадити на кі́бель (Л 166; львів. кь́бель «ка-мерна посудина для фізіологічних потреб», нім. Kübel «відро»); сидіти в тюрмі, в полоні — кь́бловáти; тюрма — кь́ча, коця́ба (Л 166; львів. тюремне каця́ба «карцер у тюрмі», мабуть, від кь́ча, адідеованого до наддністр. за-каця́бнути «замерзнути, зацоцбнути»), цю́па (Л 166), кі-бель (Л 16), ма́мер (Л 166; може з нім. аргот. Mammger «мати», франц. ma mère «моя мати»); концта́бір — концентра́к; передача — бала́мút, па́кля, бала́ва, валу́ва, корі́то; розстрі́л — розлу́пка (Л 16); розстріляти — розлу́пати (Л 281); застрелитися — розлу́пати себе (Л 148); вбити — ви́кінчити (Л 150), крп́ннути (Л 209), шльóбнути (З 61), спрýтати

*) Можливий тут однак зв'язок і зі злодійським львівським кумет «кусень; кавалок (= тисячка)», з новогрець. to koptati «кусок» почерез лірницьке кумат, куматок «кусок».

(З 64), зарубáти (Л 149), післати на гімелькомандо (З 131); померти — відкитувати (Л 16), піти спати (Л 295), засміятися до суфіту (Л 298), піти до бозы (Л 206; дитяче бозя «Бог»), стукати до святого Петра (З 63), ко́йтнути (мабу́ть, звуконаподібне зі значенням «беркицьнути»); спи- сати з рахунку — положити хрест на кого (Л 271, ніби «відмітити хре- стиком»); смерть — цінто́йт (З 186; жидів. *sim tojt* «на смерть», нім. *zum Tode*), каю́к (Л 263; перекручене капут), могила цвите (Л 167), шлюс (Л 51; нім. *Schluß* «кінець»), крїска (З 173); злодій — смїтрач, б́ухач; вкрасти — закапй́орити (Л 293; з рос. *закапёрить*, а це з нім. *karren* «хитро щось здобути; захватити ворожий корабель» та аргот. *karren* «вкрасти»), засмірити, зайванити, зв́удити, за́бмати (жидів.-нім. аргот. *Jommasker* «злодій, вломник, що краде вдень», гебрей. *jom* «день»); зачіпка — шпáрга (Л 195); харчі — фафлéга (Л 299; нім. *Verpflegung* «прохарчування»); юшка — васері́ця (нім. *Wasser* «вода»); хліб — сýмер (давнє аргот. сумáк із новогрець. *to psomi* «хліб»); ковбаса — бабáчок (З 115; у Львові «кінська ковбаса» від м'ясаря, що її вироб- ляв); вівця — агне́шка (Л 193; ягниця адідеоване до поль. жіноч. імени *Agnieszka*); їсти — рубáти (Л 82), втинáти, напихáтися, фрїгати (З 179); легкун — швáрцер (Л 68; від львів. шварцу́ватися, їхати на шварц «зай- цем», нім. *schwarzfahren* те саме); викрутитися — ви́шварцуватися (Л 94); обманути — ківнути (Л 17; вікивати — при футбольній грі), на́кó- пати (Л 313), обцибу́шити (Л 301; від цїбух «жид»);

е) селюх — кордй́ок (З 159), дерняк (мабу́ть, з циган. *ternó* «молодий, жених»); кравець — фастрї́га (дослівно «тимчасові штихи ниткою», з поль. *fastryga*, сер.-гор.-нім. *vast i rige* «ряд»); різник — рїзу́ла (З 171); спекулянт — паска́р (від паску́вати «тайком торгувати»), пáсер «пере- продувач краденого», з нім. аргот. *paschen* «торгувати краденим», може з циган. *pāš* «частина, пай»); багатїй — лі́та (М); пролетарїя — шарáчки (З 174; поль. давніше *szaraczek* «бідніший шляхтич», *szary* «сірий»), шмацярня (З 167; поль. *szmaciarz* «онучар, збирач старого лахміття»); поганець — зарáза (Л 60), шматя́р (Л 95); вуличник — жу́льык (Л 123; мабу́ть, з циган. *čurı* «ніж»), бáтыр (Л 152; угор. *betyár* «розбійник, ву- личник», осман.-араб. *bekâr* «нежонатий»), бля́т (вуличний світ; Л 166); свїй — бля́тній госьць (Л 96; поль. *gość* «гість; чоловіяга») і: тримати бля́т «мовчати, дотримувати таємниці» (Л 17), бути бля́т «не гніватися» (Л 17); дай руку — кри́й пáзур (Л 299); насилля — ѓранда (Л 177), при- силувати — згранду́вати (М); жарт, сміх — цирк (Л 260), гéца (Л 115; нім. *Netze* «цькування; поспіх; розвага» (первісно — зацьковуванням звірят), ѓранда (Л 123), пацалї́ха (Л 177); немила історїя — хрїя (Л 166), кавáли (Л 51), карузéля (Л 123); сміятися — робити вáла з кого (Л 166), дерти ла́ха (Л 78); вдавати — грати варя́та (Л 83); говорити нещиро — рубáти бля́ху (Л 264, 84); нікудишній — до бáні (Л 267), до дунáю (Л 78), до лю́фту (З 179; іменники тут заступають синоніми «podex» або їх перекручення: бáня, лю́фа, поль. *dupa*); звороштитися (до сліз) — роз- крохмáлитися (З 116); боятися — мати мой́ра (З 177; жидів.-гебрей. *mojre, mora'* «страх»), ќуцатися (М; львів. аргот. *теж* «лютитися», з

жидів.-гебрей. *sich kaesen* «лютитися», *ka'as* «лють»); штемп «сором» (Л 209; сх.-укр. аргот. штимп «окрадений, що починає кричати», нім. аргот. *Stimpf* «вистіювана втеча»), заштѣмпитися «засоромитися»; розуміти — капувати (З 172; нім. *karieren*, з лат. *carere* те саме), кумати (Л 16), кусати; так, певно — йо (Л 51; жидів.-нім. *jo, ja* «так»), зіхер (Л 150; нім. *sicher* «певно»), зіхерово (З 116); багато — кұпа (Л 165); ні дрібки — ніхуху (Л 274; з фрази: ні дұху ні сліху, а теж — зевфемізований вульгаризм); давати понтя «наздоганяти» (понт «ставка при грі в карти», франц. *point*); не могли — пасувати (Л 82; з картової гри: «не грати», франц. *passer*); цигарка — дим (Л 63), шлюг (З 177); недокурок — цюк (З 177); горілка — цьмагуня (З 112; наддністр. *цьмагати* «ссати плямкаючи»), сивуха (З 114), бабора, баборка (З 133, 115), контингентівка (З 168; бо видавана німецькою окупаційною владою як премія за здачу призначеного контингенту збіжжя); чарка — штáмпель (М; з нім.-австр. *Stampel*); п'яничення — хіра (З 167); пити — хірити (З 115), хлістати (З 133), вітрубіти (Л 281); запивати — обливати, підливати (Л 93); пиво — бровар; літр — мѣтер; закуска — загірха (З 114; поль. аргот. *zagrycha* утворене ніби від неіснуючого *zagryzka*); гостина — вижѣрка (З 115); лист — грипс (З 170; з новогрець. *to grápsimon* «рукопис»), пи-стати — грипсувати, шкробати (З 171); мати — старѣнька (З 160); дитина — бѣнькарт (Л 167), мікрус (Л 196; з новогрець. *mikrós* «малий»), міг-лянц; дівчина — кубіта (Л 16; наддністр. *кобіта*, з поль. *kobieta* «жінка»), здіра; залюбитися — вкóпатися (Л 77; львів. *кóпатися* «залицятися»); влхати — втрінити (М; радше від картярського трінчик «потрійна лева», з італ. *trino* «потрійний», ніж від тріни, тріння «мерва, трэчиння», як думав А. Брюкнер, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, 1927, стор. 637, 683); виконувати, робити — відвалювати (М), відставляти; працювати в селянина — підкрúчувати хвості свінням (Л 272); порядно, солідно — на фѣст (Л 150; нім. *fest* «сильний»); Львів — Лѣмбрик (Л 107, З 160; нім. *Lemberg*); гагілки — гáльи (З 168; від популярної підльвівської гагілки «Ой, чому ти не танцюєш, Галю, Галю?»); заграти в карти — кіннути кáрту; кращий — гру́бший (Л 230); банкнот 100 золотих — дуб (Л 127; від малюнка на цім банкноті); річка — калабáня (З 123); ніч — кы́ма (від аргот. *кымати* «спати»); місяць — вóйт-ко (поль. *Wojtek* від *Wojciech*); пирування — пáска; щастя — гльік (нім. *Glück* те саме).

З советського полону групи дивізійників називає у своїх спогадах Анд. Білінський (В концтаборах СРСР, 1944-55, Мюнхен-Чикаго 1961, стор. 22) декілька виразів, уживаних полоненими-українцями: тушонка «американська консерва» (мабуть, від півн.-рос. туш «банка»), волга-волга «водяна юшка з консерв для полонених» (від відомої рос. пісні «Волга, Волга мать родная»); інші ж, подані там арготизми, радше тюремні й концтабірні. З того самого табору полонених дивізійників у Сталіногорську наводить Пав. Грицак у спогадах (Вежі і кулемети, спогади з Дивізії і большевицького полону, Мюнхен 1959) теж декілька виразів, що в основному взяті з концтабірного арго: башка́ «голова (72);

вошобойка (75), прожарка (100) «дезінфекційна камера»; купці «цивільні підприємці, що наймають від адміністрації таборів собі полонених» (83); пацан «хлопчак» (85); катать «подавати» (91); за зону «за кільчасті дроти на цивільне поселення» (93; себто за «вогневу зону» обабіч дроту, де вартові стріляють кожного); наганяй «догана» (94); доходяга «виснажений до смерті голодом полонений» (97); коріто «легка праця в таборі» (99); ўрки «злодії, в'язні з-поміж міського шумовиння» (102; сх.-укр. аргот. ўрка, уркач, вуркаган «вуличник», вперше у В. Ф. Трахтенберг: Блатная музыка, СПб. 1908: ўрок, ўрка «крупный и дерзкий вор»; мабуть, із тюрк. мов: ногай., казах. ыгу, каракалп. urlyqşu «злочин»); аковці «полонені-в'язні з поль. АК» — Armia Krajowa (103); гівіси «нацмени німецькі вояки» (93); чорножобий, йолдаш «нацмен» (121; осман., туркмен. joldaş «товариш, супутник», jol «дорога»); краснопагонник «енкаведист» (129); особіст «член «особого отдела» КГБ» (111); помордасіе «побої при слідстві» (111); в́асерзупа «рідка юшка» (105; нім. Wassersuppe); пр́идурок «полонений чи в'язень, що виконує легку працю» (117).

З мови полонених дивізійників в Ріміні (Італія), 1945-47 рр., відновуємо ще такі дальші арготизми: задротанья «полон»; камізельник «діпіст українець з Німеччини-Австрії»; кьіблювати «важко працювати»; сніданок на темпо «голий чай без куска хліба»; скрут «саморобна цигарка»; смерть селепка, капелюньо «коняк»; ѓуля «м'яч», бити гулю «грати футбол»; каляб́уш «тюрма» (з франц. аргот. colbasse «кімната», L. Sainéan, La langage parisien au XIX siècle, Paris 1920, стор. 576, може з нім. Kühle «тюрма» — жидів.-гебр. Kehillo «збір, кагал», та Bajis «дім»).

Подібно відмічуємо кілька виразів з американського полону дивізійників (табори Авербах, Регенсбург, Дармштадт, 1945-46 рр.), що взяті переважно теж із львівського вуличного та тюремного арго: цю́льо, гра́натівий «польський вартовий» (може з угор. аргот. gyula «цивіліст», первісно «Юліян», звідки й львів. ѓула «нездара»); парб́ля «чутка» (нім. Parole, остаточно з франц. parole «слово»); хатра́чити «розвідувати», хатра́нка «ревізія»; кьіблюва́ти «сидіти вполоні»; валу́ва, па́кля «харчова посилка»; фа́йчити «курити»; америка́ни «американські цигарки»; а́мі, ковбо́й «американець-воjak»; р́игати ба́лак «говорити промову»; фі́льцува́ти «робити обшук при вході до табору»; спалі́ти хо́дакі, да́ти фра́ка, зв́іяти, бр́икнути «втєкти»; підкр́учений «сердитий»; спла́вити «спрягати»; пустити з рук, прода́ти; фе́ны «гроші» (нім. Pfennig «сотик»); ку́куру́зяник «силою забраний до війська» (ніби зловлений в кукурудзі, де був заховався); ќумпель «товариш».

Наші зібрані відомості про арготизми вояцтва УПА стосуються майже виключно західних погранич української території: Грубешівщини 1944 р. (позначаємо Г), Скільщини 1944 р. (С), Жовківщини-Равщини 1945-46 рр. (Ж), південної закерзонської Перемищини

1946 р. (П) та Ярославщини 1946-47 рр. (Я); інформатором послужив нам тут Зин. Семенів. Декілька таких арготизмів зі східної Лемківщини вживають у своїх спогадах Ст. Хрін (Крізь сміх заліза, Спогади-хроніка 1944-45 рр., Мюнхен 1952 (Хр); Зимою в бункрі, Спогади-хроніка 1947/48 рр., Мюнхен 1950 — Хр. Бунк.) і чотовий УПА Островерх (Спогади чотового Островерха, Хроніка Тактичних відтинків УПА: «Лемко» і «Маківка» 1944-48, Мюнхен 1953 (О). Подані нижче арготизми вояцтва УПА виявляють низку виразів, відомих головно з австрійської й польської армій і зі сленгу Львова, а теж — вульгаризми дотичних зах.-укр. говірок, про терен яких мова. Вплив сх.-укр. сленгізмів тут невеликий (башка, каюк, шльопнути, італіяшка). Багато тут польонізмів. а) голова — башка, мақытра, лепета, мазничка, мозгівниця (Ж); око, очі — слыпак, слыпи; ніс — дзьоб, труба; рот — хавка, пащека, морда; руки — граби, лопати (Ж); пальці — граблі; ноги — копита, діби; задниця — сьдало (Ж); спати — вдарити комара, дрімнути, піти в стебло, піти храпущечки, гніти; їсти — фрігати (Х), віхтуватися, попасатися, футруватися, кидати за драбинку (Ж); сміятися — шкырити зуби, сушити зуби (Ж); піти полагодити фізіологічну потребу — піти на стезу (Ж), піти в корчі (Ж); воняють немиті ноги — чути горбх з Ра-ви (Ж);

б) сотенний — старій, тато (О 99); бунчужний — мама (Х);

в) польова жандармерія — пежаки (від скорочення ПЖ), канарки (Х); служба безпеки — есбе, есбеки, шнурковіці (так звали їх поляки); заготівники картоплі — бандурники (О 117; сх.-лемк. бандурка «картопля»); підпільник із теренової мережі — тереновік (Ж, Я), криївкар (Ж), околтник (Равщ.); жіночий відділ — бабське бойсько (С); дисциплінарна сотня — барвінок (Я; від псевда її командира в Любачівщині); учеха — санітарна й шпитальна служба (скорочене УЧХ: Укр. Червоний Хрест); для боївок теренової мережі й їх функційних уживано лиш скорочень із їхньої організаційної номенклатури: куц «3-5 сіл району», звідси: ескаве «самооборонний куцовий відділ», а теж куц, корч, боївка Драпак (Ж); назви підпільних керівників: станічний, куцовий, рай «районовий», надрай «надрайоновий», окрúжний, обласний, крайовий та їхніх штабів: зброяр, харчовий, пропагандіст, господарник, ормоб «організаційно-мобілізаційний референт»;

г) українець — малорос, русин, хахол (Ж); росіянин — руский, кацап, москалісько (Ж); червоноармієць — іван, іван-часі, ванька, башлак (мабуть, із: бушлат і башмак), шмірак, босяк, світа, махорка (Хр 20), лапцох (Ж), худоба (П), куфайка, лаптяр; емгебіст — енкавудьбра (Ж), сінний (Ж), голота (П, Ж), босота, (Хр 31); член спецвідділу МВД «по боротьбе с бандитизмом» — червоний (Ж); член большев. «истребительного батальйона» — стрібк (Ж); поляк — ляшок, мазур (Я), кракус (Х) обиватель, жебрак (О 122), франек (О 116), антек (О 76), польські партизани на Холмщині 1944 р. — сыкыніери, кракуси (мабуть, перекручене поль. kosynier «поль. селянський піхотинець в армії Т. Косцюшка»); польське військо — жеброта (О 61), рицёже (О 130), домокради (О 126);

польська кінна стежа — кукурудзники (О 77); німець — німа́к, ні-мо́та, ма́сло-я́йка (від тих анекдотичних слів, що їх єдино німці, мов-ляв, навчилися на Сході: «гут машльо-яйка-Україна»), фріц (Ж); уго-рець — мадяро́н (С); чех — пе́пик, кні́дляр (О 126); італієць — італі-я́шка, макарóньні (Х); нацмен СССР — монго́лець (Х), тво́я-мо́я (від ламаної рос. фрази: «Твоя моя не понимает», себто «ти мене не розу-мієш»), косо́бкий (Ж), чо́рний (О);

г) плащ — ма́нтля, шинéля; пояс — гу́рт (Ж); штани — ганаві́ці (Ж), ра́йтки; ватована камізелка — куфа́йка (Ж); ватовані штани — ва́-тянки (Ж); черевики — хо́дакі, ла́пці, хлібна сумка — хлéбак; на-плечник — бакáльія (у реїді 1947 р.); іду́нка — менáжка (Х); ложка — хо́хля (Ж); шолом — ні́чний; ме́даля — бля́шка; багато медалей на грудях — па́нцир; револьвер — лю́фа (С), сплю́ва (Ж), лівóльвер (теж за спеціальними марками: бельгíйка, то́кар, нага́н, парабе́ля, віс); рушниця — гвер, пу́кавка (С), коромисло́ (Ж) (теж за типами: ма́взер, ма́нльіхер, кара́бка, десятизаря́дка, пете́ер — «протитанкова рушни-ця»); обрі́зан — втинок (Хр 94); машиновий пістоль — соба́чка, пе́сик (Ж; із скорочення ППС: пістоль-пулемет Сударева»), емпі (Х; нім. МР — Maschinenpistole), фі́нка (Х), папа́ха, папа́шка (Ж; із ППШ: «пістоль-пулемет Шпагина»), пападьо́шка (О 10), пепедьо́шка (Ж; із ППД: «пістоль-пулемет Дехтярова»); куля — бі́б, горо́х, сли́вка; куле-мет — ма́шина, сьчка́рня (Ж) (теж за типами: діхті́р, кольт, максі́м, ерка́ем — поль. rkm — ręczny karabin maszynowy, емгé — нім. MG — Maschinengewehr теж електри́чество, Ж, як його, MG 42, називали жартома за большевиками); лента з набоями — гу́рт; міномет — мо́здьзір (Х); мінометна граната — олив'яний голуб (О 76); гармата — канóна; яйцевата ручна граната — яйце́, мадя́рка, ре́панка; граната з ручкою — штільграна́та (нім. Stielhandgranate); ніж — штільет, ба́гнет (Ж); протитанкова міна — те́лерміна (Х, Ж; нім. Tellermine); проти-танковий п'ястук — фа́встпатро́на (Х; нім. Panzerfaustpatrone); стрі-ляти, стрелити — жа́рити, жа́рнути, ба́хнути, сі́пнути, плюва́ти (Ж), рі́гнути (Ж), бу́бнити, гарáтати (О 92), пра́ти; розвідувальний літак — кукуру́зник (Ж), кукуру́зяник, драбінка (Хр 55); бомбити — грóмити (С), бу́бнити (Ж), поси́лати подару́нки з не́ба (Х), хресті́ти; скинений з літака резервуар зі зброєю — бо́мба (Хр 57); кінь — шка́па;

д) здоровити — (від) бі́ти в дах (Х); стати струнко — стягну́ти копита́; стояти на варті — відсто́ювати годзи́нки (С; поль. godzinki «рід молеб-ня»); догана — опе́р, опе́рдоль, вті́рання но́са (Ж), канті́вка (О 121), пуці́вка (О 112); ганити — дава́ти опе́р; опе́шити, кудкуда́кати (Х) маршувати — шну́рува́ти (Х), шу́рува́ти (Х), волочі́тися (Ж), тягну́ти-ся (Ж), рубáти (Хр Бунк. 15); допекти при вишколі — да́ти по ку́лях (Ж), по сра́ці; промова — ба́лак (Ж); сказати промову — сі́пнути, всі́-пати балак (Ж), жі́гнути польі́тграмоту́ (Ж; поль. gzygnać «ригнути»); заспівати — гу́кнути, рі́кнути, зата́гнути; алярмова стійка — алярмі́в-ка;; нездара — офéрма, оф'я́ра (Я, Ж), калы́ка (Ж), коза́к-ба́нька (С), ма́зепа (Ж 1945; від псевда одного з-поміж стрільців); битися — пра́-

тися (О 124), потанцювати (Ж), погуляти (Ж); погромити — зробити кáшу (Ж); наскок — мóкра робóта (Ж); облава — польóване (Ж), червóна мiтглá (Ж; від назви такої большевицької акції влітку 1945 р.); тiкати — давáти драпакá (Ж), брикáти (Ж), змивáтися (Ж), плянóво відступáти (Ж); пробиватися рейдом на Захід — йти під зóну (О 10, П 1947);

е) криївка — норá (Ж), гробiвeць (Ж), трупáрня (Ж), трóмна (Ж), дýрка (Ж), самостiйницька дýрка (Ж; натяк на пасквиль О. Вишні «Українсько-нiмецька націоналістична самостiйна дiрка»); пiдпiльна пошта — штафeта (ХрБунк 38); шпитальна криївка — шпитáлька (П), мeдпункт (Ж); виздоровна сотня — санiтáрка (Х, Ж); рана — дзюрá, дýрá (Х), блiзна (Ж); поранити — вкуси́ти, зачепи́ти, дзьобну́ти; бандаж — обмóтка (Х); вилiкуватися — вiхрaпати́ся, вiлизати́ся, зализáтися; заразитися венеричною недугою — дiста́ти на кiнець (Ж); померти — натягну́ти нога́ми, кáпнути (Ж), ка́гнути (надднiстр. ка́бáтися «качатися»); смерть — каплiчка (Ж), хрeстик (Ж), каю́к (Ж), вiчна пáм'ять; похоронити — загра́бати (нiм. begraben), загра́ти ма́рша (Ж); симулянт — шпикуля́нт (Ж), сватóк (Ж), фрáер (Я), птáшок (С); симулювати — гра́ти варя́та (Ж), гра́ти гре́ка (Ж); вошi — прия́тельi (С) найбiльшi прия́тельi (С), прия́тели партизана (ХрБунк. 18); чухання від вошей — нацiональне тертя (ХрБунк 18); хлiб — кокс (Ж); капуста — вiтамiн К; зу́па — вiтамiн З (ХрБунк 46; цi назви виявляють вплив аргó в'язнiв нiмецьких концтаборiв, де отак звали нiчне розвантажування серед побоiв, рiзних матерiялiв iз залiзничних вагонiв у Львовi: вiтамiн Б «частини баракiв», вiтамiн Ц «цегла», — концтабiр при вул. Янiвськiй); голод — пiст (С); голодувати — пóстити (С), бóти на дiетi (С); нужда — бiдбóся (Ж), бiда з нeндзом (Я; з поль. bieda z peńzà); зрада — всiпа (Х, ХрБунк 19; iз тюремного аргó, де це калька з нiм. аргот. Verschütt gehen «бути арештованим»; нiм. verschütten «засипати»); зрадити — всипати; донощик, а́гент — ю́да, кáпусь, сексóт (рос. секретный сотрудник), мукáч (Ж; від переби́жчика Мукача, що керував згодом большевицькою боiвкою, яка пiдшивалася пiд вiддiл УПА), втiчка (Ж), цу́чик (Ж); заарештувати — ца́пнути; зловити — вхóпити, чiпнути (Х), прищепiти на горя́чiм (Ж), накри́ти; переслухувати — припiкати́, притискати́ до мýру; признаватися на допитi — сiпати́ (Ж), хля́пати, спи́вати; засудити — приши́ти комусь (Ж); вбити, застрелити — шкрóбнути (ХрБунк 64), крóпнути (О 103), закатру́пити, шльóпнути (Ж), залупи́ти (Я), сплáвити, пiслáти на Йосафáтову доли́ну // на лóно Авраáма, загна́ти зeмлю гри́зти, пiслáти рáки пáсти; розстрiл — розпра́ва, розлúпка; крати — гратки, решетó; сторожова вишка (в тюрмi, на кордонi) — ве́жа, бáнти (Ж), бáшня; втекти — звiятися (Ж); красти — оргáнувати́, роздобувати́ (Ж), робити комсi-комсá (Ж); вистерiгатися неморальних вчинкiв — вважати́ на (польiтичну) льiнью (Ж, Я);

е) селянин — дядько; мiщух — панiчик (С); цивiлiст — цивiльбáнда (Ж) сватóк (Ж); свiй, наш — сво́я в'я́ра (Ж), свiй хлоп (Ж); товариш —

дружок (Ж), браток (Ж), калéжка (Ж); очайдух — цв́аняк (Ж), кля́вий хлоп (С); боягуз — тхь́ір, з́аяць; боятис́я — ма́ти п'́етра, робити в шта́ні; лютувати — кази́тис́я (Х), всти́ка́тис́я (Х), пі́нітис́я (С); лютий — скаже́ний (Х), на́їжений (Х), та́тий (Ж), напомп́ований (Ж); сміятис́я з кого — підтяга́ти, натяга́ти, ску́бнути (Ж), де́рти ла́ха; говорити неправду — ля́ти, залива́ти, крути́ти гы́та́ри // ба́кы; погане́ць (лайка) — зара́за, ф́ра́нца (Х); тю́юн — кру́пка («махорка», Ж), дуга́н (О 118, С, П; лемків. з угор. dohâny чи безпосередньо з осман.-араб. dühân); закурити — димну́ти (Ж); недокурок — бичо́к (Ж), пак (Ж); горілка — молоко́ від скаже́ної коро́ви (Хр Бунк 112), цма́га, самоѓон, бра́га, ба́бора (Ж); випити, впитис́я — гу́льнути, замочи́тис́я (Ж), загри́тис́я (Ж), ви́трубі́ти (Хр Бунк 44); п'я́ний — зали́тий в бе́лю (із: п'я́ний як бе́ля, мабу́ть, із якого́сь поль. ав́гментативного утворення від belka «балка», нім. Valken, а чому відповідало б сх.-укр. п'я́ний в до́шку; ненакінцевий наголос перешкоджус прийняти, що бе́ля це позичення з румун. belea, осман.-араб. belâ «біда, нещастя», порівн. п'я́ний як неща́стя), че́ркнений (Ж); кричати — розпустити патефо́н (Ж), репетува́ти (Ж), співа́ти (С). бійка — дра́чка; дівчина — спі́дниця (Ж); жіночі груди — патронта́ші (Ж), молочар́ня, центрифуга́ (дослівно «млинок відділювати сметанку з молока»); повія́ — шма́та (Х, Ж).

Два-три арготизми з відділів Поліської Січі (1941-43 рр.) от. Бульби-Боровця подав нам д-р В. Стефанік: німецький обсерваційний літак типу «Фізелер-Шторх» — лопоту́н; обстріляти з кулемета — да́ти душ, да́ти сухий маса́ж; большевик — бушови́к; німець із цивільної адміністрації — туре́цька му́рда.

Неменш чітко, як вояцьке арго, вирізняється теж **арго чорноморських матросів**; особливо тісно воно пов'язане зі злодійсько-вуличним арго Одеси. Систематичного запису наших моряцьких арготизмів нема: вони зустрічаються в відповідних українських і російських літературних творах.

У збірнику «Молодняк» (Сборник рассказов, Москва-Ленінград 1927) в оповіданні «Креп» М. Колосова — з тогочасною чорноморською тематикою — зустрічаємо коло 30 арготизмів; частина їх із мореплавної, а частина з картярської термінології: форменка «уніформа» (52), бамбер «годинник» (50), кимарить «спати» (49), шнырить, брык-брык «йти» (53) канай «іди» (50), буза «всорохобна балаканина» (56), бузит «тере-венити» (49), шанить «тягти» (50), расшибить «розбити» (50), всанда-лить «увіпхати, вставити» (52), руки на якорь «опустити в безнадії руки» (53), навертывать шпиль «побадьорішати» (53), дрефить «боятис́я», задавать форс «чванитис́я» (54), сдать в док «заарештувати» (54), штиль «мовчанка» (55), гамба «кінець» (50), сварганить «влаштувати» (56), взойти на арапа «вдавати» (53), дзет! «бережись!» (54), глотни-чатъ «агітувати» (55), плешь «пустяки» (53), филоник «легкун» (55), халамидер жеванный, сука шпареная (50), шибздик, хвост моржовый (54) — лайки.

Подібно Олекс. Малишкін у російській повісті про революцію 1917 р. у чорноморській флотії «Севастополь» (Москва-Ленінград 1931) використовує понад сотню матроських арготизмів; як і попередні, майже всі вони трапляються серед наших записів одеського арго:

а) башка «голова» (165); хрептуг «спина» (164); пасть «рот» (289); хлебов «горлянка» (337); шебаршить (110), хрякать (166), брякнуть (163) «говорити, сказати»; дрыхнуть «спати» (111); подкатиться «підійти» (163); стоять на бочке «не рухатися» (167); чистить (359), собачить (348) «ляяти»; отколоть речь, (252), гонять вола (298) «агітувати, промовляти»; травить канат «теревенити» (139); губозвон «балаканина» (188);

б) ванька «рядовий морець» (187); пинок «офіцер морець» (213); салдафон «по-пруськи вимогливий підстаршина, старшина» (202); водолаз «священик» (188), халдеї «учителі, попи» (379), фараони «поліція» (48), отхрпать «відслужити» (241);

в) утюг «корабель»; мелюзга «дрібніші судна» (204); букет «в'язанка мін» (182);

г) щирый «українець» (337); банабак «грек» (33); шурум-бурум «татарин міняйло» (402);

г) роба «одяг» (165); клёшик «штани» (295); дымка «люлька» (184); цацки «револьвери» (229);

д) прописать касторку (265), подкинуть к деткам (163) «провчити»; жу-чить (359), сбьчиться (211) «лютувати»; старый воробей «бувалець» (219); достать огня «розсердити» (125);

е) корячиться «бунтуватися» (228); вывернуть жупан «зловити» (299); желтый дом «тюрма» (342); выбросить за борт (358), пригладить (229), угрохать (284), к ногтю (110) «вбити»; амба (367), точка (260) «смерть, кінець»; сигать «тікати» (241); итти в кильватер «йти слідом» (293); фокстерьерничать «рознохувати, розвідувати» (147);

е) шатия (367), бражка (283) «гурт, пачка»; годок (299), однокашник (328) «товарищ»; маруська (384), шмара (336) «дівчина»; затралить девчонок «зачепити дівчат на проході» (113); на шарап «шантажем» (298); майна! »дрібниця!» (184); лафа «щастя» (132); на ять «прекрасний» (295); балочка «базар» (295); загнать «продати» (369); чистяк «золото» (110); отвалить «заплатити» (110); засел «заробіток» (369); засолить (361), настрычь пятаков (335) «заробити»; завинуть уду (211), завязать шкентель (134) «втяти штуку»; фабула «штука» (291); вставить хвакел (142), брать на бас (337) «обманути»; супчик (195), факел (299) «хитрун»; бить баклуши «бездільничати» (365); гулёны «нероби» (286); балабошка (201), балаболка (218) «нездара»; фекла «дурак» (207); шкура (166), шкалик (283), мурло (228), жлоб (333) «поганець»; шантрапа «наволоч» (250); насосаться «впитися» (218); авралить «скандалити» (277); форсить (370), пылить (299) «задаватися, чванитися»; надраивать шею (176), расквасить нос (171) «побити»; крой по банку! «бий!» (250); по-

лундра! «бережись!» (340); мотай (218), сматывайся (144), задний ход! (113) «геть!»; вольнить (212), продавать слонов (251) «возитися, тягати»; вольнка «тяганина» (212); мотня «воркотун, нарікайло» (114).

Понад два десятки чорноморських моряцьких арготизмів знайдеться і в драмі Олекса Корнійчука про 1917 рік «Загибель ескадри» (1933; цитуємо за виданням «Радянського письменника» з 1947 р. «Вибране»): піддувало «рот» (45), тріпаться (7), язиком тріпати (45) «говорити», роба «одяг» (8), кореш «друг» (24), шпарити «стріляти» (23), контра «контрреволюція» (12), амба «кінець» (21; з італ. *ambo* «оба», у малій лютерії попад у два номери з-поміж п'яти), на палубу, під башту «на розстріл» (36), спустить за борт, піти на льогком катері «втопити» (26), слабо (22), в нього кишка тонка (48) «йому це не під силу, неможливо», топай (38), катись (10), одчалівай (8) «йди геть!», повний хід! «тікай» (10), качай «біжи» (40), виправляй хід «поправся» (25), лахудра «жінка» (26) фраера «дураки» (21), медузи (8), гади (6) «поганці», вверх гвинтом «догори ногами» (10), класти маяк на щось «напшовати на щось» (5; евфемізована вульгарна фраза, бо одеське аргот. маяк «penis»), задраїти «прочистити» (30), палити фітілі «доливати оливи до вогню» (39).

До речі, з рибацького та матроського арготизму походить низка одеських, миколаївських та приозівських (ростовських) вуличних і школярських арготизмів, як напр. одеські: віддять кінці «втекти з дому» (дослівно «вплисти в море з пристані»), бо кінці це «пришвартовувальні канати»), дрефити «злякатися, втекти» (дослівно «плисти за струєю, зійти з наміченого курсу»), лявірувать по карманній «красти з кишень» (лявірувати «плисти зигзаком проти вітру»), чалка «тюрма» (дослівно «причал»), пришвартуваться «влаштуватися, приміститися» (дослівно «прив'язати у пристані корабель до набережних кнехтів»).

Вивчення арготизмів і сленгу дає багато матеріалу для висвітлення актуальних процесів у ділянці словотвору, семантики й лексики розмовної мови, для змін, які ще не ввійшли або й взагалі не ввійдуть між норми «койне» літературної чи обласної. Тим не менш ці процеси на саму ортолексичну норму вплив мають; він залежить від психосоціальної позиції арготуючої групи мовців і від їх чисельности. А якраз вояцькі арготизми в наш час у нас опинилися з різних причин (масовість армій, ореол національної жертви) в дуже догідному становищі ширитися в розмовній мові. Крім того, як це воно є в лексичній взагалі, так теж і в арготичній, тут віддзеркалюються різні цікаві мишлево-емоційні процеси, зафіксовується даночасовий підхід до різних понять, зчасти іронічний, саркастичний, «антипатетичний», себто не той із ортолексичної норми. І це та інша ще, епістемологічна вартість студій над арготизмом.

Olexa Horbatsch

DAS UKRAINISCHE SOLDATENARGOT („SOLDATENSPRACHE“)

Zum ersten Mal werden hier, nach Sachgruppen geordnet, ukr. Soldatenargotismen einzelner in der Ukraine wirkender Heeressysteme des 20. Jhs. gesammelt und sprachlich untersucht. Es handelt sich dabei sowohl um eigene Aufzeichnungen als auch um Exzerpte aus Memoiren und literarischen Werken.

11 Argotismen werden aus Erzählungen von V. Vynnyčenko, 33 aus den Memoiren von O. Kobeč („Zapysky polonenoho“, 1931) sowie an die 105 aus eigenen Aufzeichnungen für die russ. Armee des ersten Weltkrieges genannt. Die etwa 165 Ausdrücke aus dem Soldatenargot der österreichischen Ukrainer der gleichen Zeit entstammen ebenfalls eigenen Aufzeichnungen. Es folgen an die 500 aufgezeichnete Argotismen der ukr. Rotarmisten aus den 1925-45 JJ.; etwa 10 weitere sind der Erzählung „Vony pryjšly znovu“ (1953) von I. Loboda, über 20 den Erinnerungen „U kichtjach tyraniv“ (1953) von M. Serhijenko sowie an die 20 den russ. Skizzen „Konarmija“ (1923-25) von I. Babel entnommen. Über 150 Argotismen ukr. Soldaten in der poln. Armee der 1920-30er JJ. sowie an die 60 der Ukrainer in der dt. Wehrmacht der 1941-45 JJ. entstammen eigenen Aufzeichnungen. Die Argotismen der Soldaten der Ukr. Division „Galizien“ (1943-45) wurden größtenteils den Erzählungen „Za strilečyj zvyčaj“ (1953, etwa 200 Ausdrücke) von O. Lysjak sowie „L'vivska bratija“ (1962, etwa 100 Ausdrücke) von Je. Zahačevskij entnommen; an die 20 Argotismen derselben Einheit aus der sowjet. Kriegsgefangenschaft werden in den Memoiren „Veži i kulemetry“ (1959) von P. Hrycak notiert, weitere 30 Ausdrücke aus der amerikanischen und englischen Kriegsgefangenschaft stammen aus eigenen Aufzeichnungen. Aus der Memoiristik und aus Aufzeichnungen sind an die 360 Argotismen der UPA-Partisanen in der Westukraine der 1940er JJ. bekannt. Argotismen der Schwarzmeerpatrosen sind russ. und ukr. literarischen Werken entnommen: an die 30 der russ. Erzählung „Krep“ (1927) von M. Kolosov, über 100 dem russ. Roman „Sevastopol“ (1931) von A. Malyškin sowie über 20 dem ukr. Drama „Zahybel' eskadry“ (1933) von O. Kornijčuk.

Eine enge Beziehung der Soldatenargotismen besteht zu den ukr. städtischen Argots. Demzufolge lassen sich hier zwei Typen des Soldatenargots feststellen: der westukr. Typ (Ostgalizien, z. T. Bukovina) der ukr. Soldaten in der österr. und in der poln. Armee, in der Division „Galizien“ und in der UPA einerseits sowie der ostukr. Typ in der russ. und in der Roten Armee andererseits. Mit dem zweiten Typ ist auch das Argot der Schwarzmeerpatrosen verbunden, das eng mit dem städtischen Argot Odessas zusammenhängt. Die beiden Typen sind im Allgemeinen mit der russ. bzw. mit der poln. Soldatensprache verwandt. Einiges drang aus der dt. Soldatensprache in das Argot der Ukrainer in dt. Militärdiensten ein.